

Fran Zwitter:

Narodnost in politika pri Slovencih

Ta razprava je bila napisana februarja in marca 1944 v Znanstvenem inštitutu pri Predsedstvu SNOS-a za projektirani Slovenski zbornik 1944. Objavljamo jo vsebinsko popolnoma nespremenjeno ne le kot dokument slovenskega znanstvenega dela med narodno-osvobodilno borbo, marveč tudi kot tehten prispevek k študiju slovenske zgodovine v zadnjem stoletju. Avtor je ob pisanju imel sicer na razpolago zelo skromne vire in literaturo in smatra rešitev nekaterih problemov kot provizorno, v poznejši podrobnejši in obsežnejši obdelavi hoče njihovi obravnavi dati dognanejšo obliko, a že ta provizorna oblika naše znanje toliko pogloblja, da se smatra uredništvo obvezano k tisku te razprave že v tej formi.

I.

Odnosa slovenskega človeka do narodnosti in politike v sedanjosti in bližnji preteklosti ni mogoče razumeti, če ne upoštevamo najglobljih tokov, ki so v istem razdobju v tem oziru usmerjali razvoj evropske civilizacije sploh. Res je, da je bila Slovenija v splošnem le provinca in da tudi pri naših mislecih le redko najdemo formulacije, ki so na višini sodobnega evropskega intelektualnega razvoja. A velike misli ne žive samo v najbolj dognani obliki v glavah maloštevilnih mislecev, ampak postanejo v bolj preprosti, popularni obliki življenjska vprašanja sodobnikov sploh. In tako moremo tudi našo zgodovino resnično razumeti samo, če se poglobimo najprej v razvojne tendence sodobnega evropskega človeštva, ki so se izražale tudi pri nas, sicer v preprosti, a vendar življenjsko pristni in iskreni obliki.*

Naziranje, da je narod enota politične volje, ki ima sama pravico odločati o svoji usodi in si ustvariti svojo državo, naziranje o samoodločbi narodov, ki tvori teoretično osnovo tudi naši osvobodilni borbi, je našlo na evropskem kontinentu svoj prvi svetovno

* Glavna literatura: I. Prijatelj, Janko Kersnik, Njega delo in doba, I—III, Lj. 1910—14; isti, Duševni profili slovenskih preporoditeljev, Ljubljanski Zvon, 1921, posebej Ljubljana 1935; isti, Kulturna in politična zgodovina Slovencev, 1848—1895, I—V, Ljubljana 1938—41; Drag. Lončar, Dr. Janez Bleiweis in njegova doba, Zbornik Matice Slovenske XI, 1909; isti, Politično življenje Slovencev, Ljubljana, 1921; Lj. Hauptmann, Slovenci, historija, Narodna enciklopedija IV, 1929; Sperans, Razvoj slovenskega narodnega vprašanja, Ljubljana 1939. Članek sloni deloma na študiji o istem predmetu, ki sem jo pripravljal pred vojno; dokazov za trditve, ki sem jih povzel iz nje, tu ne navajam.

zgodovinski izraz v veliki francoski revoluciji. Tedaj se ni samo proglašalo načelo, da izhaja vsa oblast iz naroda, ampak so se tudi vršile posebne proslave združitve Francozov v en sam narod. Pojma narod in domovina (la nation, la patrie) postaneta nasprotje pojmu kralj in pristaši revolucije se imenujejo s skupnim imenom »les patriotes«, patrioti. Naj nikočar pri tem ne moti dejstvo, da se je francoski narod formiral v enoto v okviru že obstoječe državne enote in ne v mejah jezikovne enote, da mu pripadajo po prepričanju Francozov tudi Alzačani in Bretonci, ne pa francosko govoreči Belgijci in Švicarji. Za zapadno Evropo je sploh značilno, da so se tudi po meščanskih revolucijah narodi navadno formirali v okviru že obstoječih držav in tudi tam, kjer to ne velja (Katalonci, Baski, Flamci), se je to formiranje — z izjemo Ircev — pričelo primeroma kasno in pod vplivom zgledov iz srednje in vzhodne Evrope. Ne smemo vsega meriti s svojimi merili in misliti, da je jezik v vsakem primeru kriterij za razlikovanje med narodi. A kljub vsem tem razlikam je resnica, da ima tudi proces formiranja narodov in narodnih držav v srednji in vzhodni Evropi, ki se ni zadovoljil z notranjimi izpremembami v okviru že obstoječih državnih tvorb, ampak je razrušil in ustvaril toliko držav in izpremenil tako temeljito politični zemljevid, svoje izhodišče v veliki francoski revoluciji. Ta razvoj seveda ni nikak osamljen proces, ampak organičen sestavni del celotne borbe in zmagoslavja meščanske družbe in države. Socialni razredi, ki ga predstavljajo, podpirajo ali pa mu nasprotujejo, so v glavnem isti, kakor se pojavljajo kot pristaši ali kot nasprotniki že v francoski revoluciji. Seveda to soglasje ni povsod stoo odstotno in posamezni narodi kažejo v tem oziru individualne nianse, a zaradi tega ne smemo prezreti notranje zveze, ki jo dokazuje glavna linija celotnega razvoja.

V zvezi s tem je tudi odgovor na vprašanje, v kakšnem odnosu je francoska revolucija s postankom nacionalizma. Postanek modernih narodov je seveda dolgo trajen proces in gotovo je, da so razlike med narodi, zavest o teh razlikah in nacionalni spori obstajali že pred revolucijo. Netočno bi bilo trditi, da so vojne med državami pred revolucijo interesirale samo vladarje, saj je gotovo, da so bili na njih navadno interesirani vladajoči razredi sploh, ponekod tudi meščanstvo in v nekaterih izjemnih primerih celo vse ljudstvo. Individualnost nekaterih narodov, ki nimajo samostojnih držav, se izživlja v pokrajinskih avtonomijah, ki so na njih zainteresirani in jih ljubosumno branijo njihovi privilegirani razredi (n. pr. Ogrska, Hrvatska). A celo narodna zavest, ki se ne opira na kako obstoječo politično tvorbo, ampak samo n. pr. na samo skupnost ali podobnost jezika, kakor italijanska narodna zavest ali vseslovenska ideja, eksistira že prej. Novost francoske revolucije in vsega orjaškega gibanja za meščansko družbo in državo, ki ima v njej svoj začetek, je samo v tem, da začno narodi zahtevati pravico samoodločbe, do odločanja o svoji politični usodi, kar se pred revolucijo pojavlja le izjemoma in kot epizoda. S tem je pa pridobljeno

dragoceno izhodišče ne samo za razumevanje dobe pred revolucijo, ampak tudi po njej, važno posebej za Slovence. Revolucija namreč za njej sledeče stoletje evropske civilizacije ne predstavlja dejstva, ki ga priznavajo vsi, ampak znamenje, po katerem so se duhovi ločili v pristaše in nasprotnike raznih nians. Zato pa je treba pri nacionalnem problemu upoštevati ne samo tendence njenih pristašev, ampak tudi nekatere glavne namere tistih, ki so ji bili nasprotni ali do nje vsaj več ali manj indiferentni.

Pri mnogih narodih srednje in vzhodne Evrope, posebno pri tistih, ki nimajo svojih držav, obstoji že pred revolucijo močno gibanje, ki ga moremo označiti kot kulturni nacionalizem. Izraža se pri narodih, ki so v svojem razvoju zaostali, v študiranju narodnega jezika, sestavljanju gramatik in slovarjev, študiranju narodne zgodovine in narodopisja, nastajanju književnosti, posebno pesništva, v narodnem jeziku, pri narodih, ki so ta vprašanja že rešili (Nemci, Italijani), pa se poudarja lastna kulturna individualnost sploh proti tedaj še zelo pomembni vlogi dveh internacionalnih jezikov, stare latinščine in nove francoščine. To gibanje je utemeljeno v strukturi tedanje družbe, bilo bi pa napačno, če bi mu pripisovali prvenstveno političen značaj in videli v njem n. pr. posledico francoske revolucije. Mnogim tedanjim kulturnim delavcem, ki žive v dobi absolutizma, je bila politika sploh tuja, včasih naravnost antipatična. Danes se nam zdi zelo čudno, ali vendar je resnica, da je tedanja nemška inteligenca v času, ko je Nemčija gospodarsko zelo zaostajala za Francijo in Anglijo in kazala v politiki v primeri s tema dvema velesilama sliko malodržavne razcepljenosti, a v kulturi doživljala v dobi Kanta, Goetheja in Beethovna svoj najvišji vzpon, videla misijo svojega naroda v ujetovem kulturnem poslanstvu, podobnem nekdanjim Atenam in Firenzi, poslanstvu v kraljestvu duha, ki se more uresničevati v malih državicah (Weimar!), ker ga ne zaposlujejo preveč politični in gospodarski problemi.

Tak politično indiferenten značaj ima kulturni nacionalizem deloma še v dobi po revoluciji, ali sčasoma se je bilo vendar treba odločiti. Pri naprednejših duhovih dobi ta kulturni nacionalizem političen značaj in se dopolni v zahtevo po narodni samoodločbi, v odkrito zahtevo po lastni državnosti ali vsaj po političnem uveljavljanju svojega naroda. Drugi predstavniki kulturnega nacionalizma pa vztrajajo pri stališču, da ima njihovo delo le kulturni značaj, a to njihovo stališče navadno ni več izraz apolitične usmerjenosti, ampak ima prav določen politični značaj in pomen. Medtem ko vodi pojmovanje naroda kot enote politične volje v politično borbo s silami reakcije, so imeli tisti, ki so iz prepričanja ali oportunistično videli njegov smisel le v kulturnem delu, možnost, da dosežejo z njo kompromis, saj je bila reakcija tedaj še pripravljena tolerirati v neki meri kulturna nacionalna gibanja, če se ji niso zdeli politično nevarna. In tako dobi prav razlikovanje med kulturnim in političnim nacionalizmom pri mnogih narodih važno vlogo

v velikem razkolu med reakcijo in napredkom, ki predstavlja tedaj centralni problem evropske civilizacije.

Nasprotniki revolucije so po dunajskem kongresu proti načelu suverenosti in samoodločbe narodov proglasili geslo legitimizma, ohranitve na dunajskem kongresu ustvarjenih držav in njihovih državnih oblik, in legitimisti so večinoma trdili, da je državna oblast božjega izvora. Velik del teh državnih tvorb in meja je nastal sicer v novejšem času in v vojnah pred revolucijo je bila državnikom tuja misel, da bi spoštovali legitimnost pravic drugih držav, če je razmerje političnih moči dopuščalo njihovo kršitev, a zdaj nastane zaradi strahu pred revolucijo celo nekaka solidarnost med reakcionarnimi državami, ki se izraža v Sveti aliansi. Moči legitimizma nikakor ne smemo podcenjevati, kakor je delala liberalna literatura, ki je govorila o nasprotju med absolutnimi vladarji na eni in med narodi na drugi strani. V resnici je imel legitimizem oporo v vseh tistih razredih, ki so se borili proti revoluciji. Celo po zmagi meščanskih revolucij živi v nekoliko spremenjeni obliki v konservativnih političnih strankah in glavna opora za existenco Avstro-Ogrske je bil do njenega propada prav legitimizem, ki je imel svoje pristaše pri raznih njenih narodih.

Drugo bojno geslo reakcije je bila obramba tradicije proti razdiralnemu vplivu modernega razumarstva. Ko se je to bojno geslo, ki ga je prvi proglasil že 1790 Anglež Burke, začetnik politične romantike, razširilo v srednjo Evropo, se je začelo vezati tudi s svojevrstnim pojmovanjem narodnosti. Po tem naziranju je pristno nacionalno to, kar je konservativno, jezik, vera, običaji, noša in uredbe preteklosti, kar je vse treba obvarovati pred kozmopolitskimi in revolucionarnimi strujami modernega sveta. Pojem različnega značaja raznih narodov je poznala že prejšnja doba (Herder) in on ima neko pravilno jedro, če narodnega značaja ne pojmuje kot nekaj mističnega, nespremenljivega, ampak kot produkt različnih vplivov, ki so izoblikovali narode. A romantična panteistična filozofija (Schelling) je pojmovala ves svet kot božanstvo, kot vesoljni duh, poleg njega pa eksistirajo manjša mistična bitja, med njimi tudi »narodna duša«. Iz tega nauka so konservativci — nekateri sicer z rezervami do takega panteizma — povzeli naziranje o narodni duši, ki ima pri njih popolnoma reakcionaren značaj in ki ga oni zoperstavijo kot svoj program liberalni zahtevi po narodni suverenosti, kakor to dobro opozarja nemški zgodovinar F. Meinecke. To naziranje je nastalo v nemški romantiki, poseben pomen je dobilo v Rusiji, kjer so slavjanofili videli ideal prave Rusije v dobi pred Petrom Velikim, ko Rusija še ni stala pod vplivom zapada, imelo pa je velik pomen tudi za konservativce nekaterih drugih narodov.

Oméjevanje nacionalizma na kulturno področje in naziranje, da je prava služba narodu v borbi za ohranitev vsega starega, tradicionalnega, omogočajo konservativcem, da povežejo svoj na tak svojevrsten način pojmovan nacionalizem z legitimizmom. Pri tem

so mogli v mnogih primerih v svojo korist izrabiti tudi način, kako so meščanske revolucije pojmovale in izvajale načelo samoodločbe narodov. Francoska revolucija se v začetku odpoveduje pravici do osvojitve tujih dežel, priznava drugim narodom pravico do samoodločbe in snujejo se načrti o bodoči svetovni federaciji svobodnih narodov, ki se bo uresničila, ko bodo drugi narodi sledili francoskemu zgledu. A ko se to ni zgodilo takoj, ko ostane Francija v času vojne sil reakcije proti njej osamljena, začne v revoluciji kmalu prevladovati drugačne tendence in njena politika postane politika francoske hegemonije v Evropi, pri čemer sledi revolucija tradicijam starega francoskega kraljestva. Isto pot so šle meščanske revolucije tudi pri drugih narodih. Res je sicer, da se pojavljajo posebno v začetnih fazah tudi drugačne tendence, da je Mazzini osnoval Mlado Evropo s ciljem federacije demokratičnih republik posameznih enakopravnih narodov, in celo v Avstriji se je zgodilo v revoluciji 1848—49 prvič in poslednjič v zgodovini, da so se meščanske stranke raznih narodov sporazumele o državni ureditvi. V nekaterih izjemnih primerih so se nacionalna vprašanja v resnici uredila. Vendar pa se opazi že zelo zgodaj, da poskuša n. pr. nemško in madžarsko meščanstvo v odnosu do prej zapostavljenih narodov obdržati vse predpravice iz časa fevdalizma in absolutizma. Še bolj velja to za kasnejšo dobo »iztreznjenja« meščanstva in seveda še bolj za dobo imperializma. Zato smemo postaviti kot splošno pravilo, da so meščanski režimi sicer proklamirali načelo samoodločbe za svoj lastni narod, druge narode so pa pri tem podpirali, ovirali ali ostali indiferentni, kakor so pač velevali lastni interesi. V meščanskem svetu se v odnosih med državami in med narodi na nekoliko drugačen način nadaljuje tradicionalna politika egoizma državnih interesov. Vsak narod se more zanašati le na lastne sile in na zaveznike, ki imajo iste interese. Mednarodna solidarnost meščanskega sveta se omejuje na bolj platonične simpatije liberalne javnosti, kadar lastna država ni zainteresirana, in nima niti tolikšnega političnega pomena, kakor ga je imela v času strahu pred revolucijo solidarnost reakcionarnega tabora, politika Svete alianse.

II.

Slovenci so že v zgodnjem srednjem veku izgubili svojo politično samostojnost. Njihova Karantanija se ni ohranila niti kot odvisna državna tvorba, ampak je bila razdeljena kmalu v več teritorijev, fevdov nemškega cesarstva, ki so jih do konca srednjega veka združili v svojih rokah Habsburžami. Tako v političnih uredbah fevdalne dobe pri Slovencih — v razliki n. pr. od Hrvatov — ni bilo prav ničesar, kar bi moglo služiti kot opora in argument kasnejšemu narodnemu gibanju. Višji socialni razredi na Slovenskem so sestavljeni iz Nemcev ali ponemčencev; to pravilo velja za mnogo stoletij, in sicer tako za uglednejši del fevdalcev kakor tudi duhovščine in meščanstva, v novejših stoletjih tudi za nastajajočo birokracijo in laično inteligenco; nekaj malih fevdalcev, del malih

meščanov predvsem v manjših mestih in trgih in predvsem del nižje duhovščine, ki jih moremo prištevati k Slovincem, tega položaja bistveno ne spremene. Glavni nosilec slovenstva je kmet, ki označuje svoj jezik kot »slovenski«, na Kranjskem tudi kot »kranjski«, a se seveda ne more uveljaviti niti kulturno niti politično, ker so morali ostati kmečki upori, ki bi edini mogli napraviti iz slovenskega kmeta političen faktor, v tedanji družbi brezuspešni. Ker so bili pisani spomeniki tekom stoletij delo višjih socialnih razredov in namenjeni njim samim, nas ne preseneča dejstvo, da so bili večinoma latinski in nemški, slovenščina pa se pojavlja redko in sporadično, a tudi slovenski protestanti, ki so ustvarili slovensko književnost, pišejo slovensko, kadar so njihovi spisi namenjeni preprostemu ljudstvu, nemško pa, kadar pišejo za višje socialne razrede in o stvareh višje kulture, in tako — kljub vsem zaslugam, ki jim jih moramo priznati — nimajo namena spremeniti te značilne jezikovne in literarne prakse na Slovenskem.

Drugačen je značaj gibanja narodnega preporoda, preroda ali prebujenja, ki se začne v drugi polovici XVIII. stol. Njegov najboljši poznavalec dr. Franc Kidrič ga označuje kot gibanje, ki hoče uvesti slovenščino na vseh področjih slovenskega življenja, torej tudi na področjih višje kulture in v interesnih sferah višjih socialnih razredov, in s tem začinja spreminjati dotedanji položaj v jezikovnem in kulturnem oziru. Njegovo sliko bi bilo treba po mojem mnenju dopolniti s sliko tedanjega družbenega razvoja na Slovenskem. Gotovo pa je pravilno njegovo mnenje, da vsega gibanja ne gre enostavno izvajati iz francoske revolucije, saj se je začelo še pred njo, ima med svojimi predstavniki poleg prosvetlencev tudi janzeniste in celo menihe in ima dolgo časa kulturno značaj, ni pa politično, kar velja tudi za druga kulturno-nacionalna gibanja pri tedanjih narodih. A pozneje je razvoj dogodkov sam privedel do tega, da se je bilo treba opredeliti tudi v politiki, pri čemer se je pri preporediteljih začel razlikovati v zvezi s splošno orientacijo tudi nazor o narodnosti; zgled francoske revolucije 1789 je dal v tem oziru prvo pobudo, z avstrijsko meščansko revolucijo 1848 je pa postalo to že skoraj nujnost.

A tu opazamo že zgodaj značilne razlike. Največje število slovenskih preporediteljev izhaja iz vrst duhovščine, čeprav se interesira tudi pri njej za nacionalno gibanje le manjšina; od duhovščine je pač večina slovenskega rodu, razen tega se pa ona od vseh izobrazenih stanov najbolj živahno udejstvuje med kmetskim prebivalstvom. Med seboj se sicer duhovščina deli v menihe in janzeniste, jozefince in ultramontance, a simpatij za francosko revolucijo in kasnejše revolucionarno gibanje ne moremo pričakovati pri nobenih od teh struj; izjemo tvorijo samo maloštevilni prosvetljenci in svobodomislec v duhovniški suknji (Kuralt, pozneje Fuster) in »katoliški liberalci«, ki poskušajo spraviti katoličanstvo v soglasje s tendencami modernega liberalizma. Poleg duhovnikov pravi fevdalci nimajo v tem oziru skoraj nikakega pomena, pač pa preporo-

ditelji iz vrst meščanstva, in sicer deloma iz pridobitniških krogov (Zois), največ pa iz vrst laičnih inteligenčnih poklicev. Med meščanstvom je odstotek tujcev, ponemčencev in nacionalno indiferentnih večji kakor med duhovščino, preporoditeljev iz njegovih vrst je po številu manj, a med njimi so najpomembnejše osebnosti vsega gibanja: Zois in Linhart, Kopitar in Miklošič, Čop in Prešeren. V krogih meščanstva je treba iskati prve predstavnike svobodomiselstva in tudi prve simpatizerje z revolucijo na Slovenskem. Jasno je seveda, da to ne velja niti za vse meščanstvo, niti za vse meščanske preporoditelje, saj je bil n. pr. Kopitar prepričan pristaš Metternicha, ki mu obstoji slovenstvo le v kulturnem delu, Miklošič že v mladosti v svojih političnih nazorih zelo zmeren Slovenec in lojalen Avstrijec, a med popularizatorji Bleiweis političen konservativec ali vsaj oportunist. Kljub temu moramo iskati v meščanskih krogih in v krogih opozicionalnih duhovnikov prve pojave političnega pojmovanja slovenstva: Linhartovo antifevdalno in protinemško usmerjenost in idejo, da bi morala biti Avstrija slovanska država, nazore njegovega toliko preganjanega prijatelja Kuralta, razmeroma nesamostojno in omahljivo frankofilstvo Vodnikovo, najbolj pa popolnoma v duhu Mazzinijeve »Mlade Evrope« napisano »Zdravljico« Prešernovo. Po svojem vplivu v širino slovenskega življenja se pa te tendence niso mogle primerjati z vplivom konservativcev, v času revolucije 1848 zlasti Slomška in Bleiweisa.

Za Slomška (1800—1862) je znano, da je že kot bogoslovec svoje kolege poučeval in navduševal za slovenščino in da je v istem smislu delal tudi kasneje, tako da je n. pr. njegova pridiga o ljubezni do materinskega jezika v Možberku 1838 bila v Jugoslaviji sprejeta celo v slovenske čitanke; kot škof je dosegel prenos sedeža lavantinske škofije v Maribor in dodelitev skoraj vseh štajerskih Slovencev tej škofiji, kar je bilo za štajerske Slovence v narodnem oziru brez dvoma pozitivno dejanje; pisal je mnogo v slovenščini, pospeševal razvoj slovenskega slovstva, a veliko število njegovih izjav priča o njegovi ljubezni do slovenskega materinskega jezika. Na drugi strani je znano, da je Slomšek v dobi revolucije nasprotoval tako ideji Zedinjene Slovenije kakor tudi ideji zedinjenja Jugoslovanov, čeprav v okviru avstrijske države.

To nasprotje nam postane jasno, če upoštevamo Slomškov odnos do revolucije v celoti. V samem letu revolucije je pisal članek; po katerem se borita v sodobnem svetu med seboj dve naziranji o državi; po enem naziranju izhaja vsa oblast od Boga, po drugem pa od naroda. Slomšek je seveda pristaš prvega nazora, a v konkretnem avstrijskem primeru mu to pomeni, da je pravi predstavnik oblasti samo avstrijski cesar; ki se mu je treba pokoravati v smislu od Slomška tolikokrat citiranega mesta iz pisma apostola Pavla Rimljanom, da je vsaka oblast od Boga in da ji moramo biti pokorni. Kakor za relativnost političnega reda manjka Slomšku tudi smisel za historično relativnost socialnega reda; takoj po izbruhu marčne

revolucije je zavzel v svojem velikonočnem pastirskem pismu o vprašanju zemljiške odveze, ki je seveda interesiralo tudi cerkev, tako konservativno stališče, da so kmetje ponekod preprečili čitanje tega pastirskega lista. Kmetijske upore v evropski in naši zgodovini je Slomšek vedno obsojal kot zločinska in pregrešna dejanja. Najbolj ga je pa seveda interesiral položaj katoliške cerkve same. Od Jožefa II. dalje so bile druge konfesije sicer tolerirane, a nikakor ne enakopravne, in katoliška cerkev je ostala privilegirana državna cerkev. V dobi revolucije se pojavijo celo na Slovenskem in Hrvatskem zahteve po slovanskem bogoslužju, po odpravi celibata in samostanov, po konfiskaciji cerkvenega premoženja. A projekti osnovnih zakonov državnega zbora v Kroměřížu predvideva enakopravnost vseh cerkva, svobodo veroizpovedanja in znanosti, odtegnitev javnega pouka cerkvenemu nadzorstvu in civilni zakon. Ko pa je vlada razgnala državni zbor in postopoma uvedla absolutizem, se uvede tudi nova verska politika, ki kulminira v znanem konkordatu 1855: odpravi se jožefinski sistem in katoliška cerkev se osvopodi od državnega nadzorstva, obenem pa ohrani svoj privilegirani položaj pred drugimi konfesijami, ima nadzorstvo nad osnovnimi in srednjimi šolami, tako da so škofje, dekani in župniki obenem šolski nadzorniki za svoja področja, in država se obveže, da bo konfiscirala izvode in kaznovala avtorje knjig, ki jih bo cerkev označila kot nevarne. Ko pa se je zopet obnovilo ustavno življenje in se je Slomšek pritoževal, da se kot poslanec-virilist v graškem deželnem zboru slabo počuti med ateisti, za poslanca v dunajskem državnem zboru pa se je bal, da jih je zapustil sveti duh in se jih polastil hudobni duh, ki prihaja iz pekla, se pa zopet pojavljajo tendence, ki so nekaj let po njegovi smrti zrušile konkordat in privedle do proglasitve enakopravnosti konfesij, svobode vere in znanosti ter odprave cerkvenega nadzorstva nad šolami z izjemo verskega pouka. Moremo si misliti, s kakšnimi čuvstvi je Slomšek spremljal te peripetije v verski politiki in kakšno je bilo njegovo stališče.

Če se Slomšek v kasnejši dobi svojega življenja zavzema za pravo ljubezen do naroda, obenem pa obsoja poganski nacionalizem, je treba oba pojma pravilno razumeti. Poganski nacionalizem zanj ni samo naziranje, ki mu je interes lastnega naroda edini kriterij in ki je pripravljeno temu interesu žrtvovati vse pravice drugih narodov, stremljenje po posebni nacionalni cerkvi itd., torej naziranje, ki ga danes označujemo kot integralni nacionalizem in ki vsebuje že mnoge elemente fašizma, ampak obenem tudi stremljenje narodov po samoodločbi brez ozira na pravice legitimnih vladarjev in držav, kakor se je javljalo v njegovem času v gibanju za zedinjeno Italijo, zedinjeno Nemčijo, neodvisno Madžarsko in tudi že v nekaterih gibanjih slovanskih narodov. Slomšek med obojimi ni razlikoval, čeprav je jasno, da se je n. pr. že v Mazzinijevem nazoru družil ideal samoodločbe narodov z idealom humanitete. Gotovo pa je, da je obsojal oboje, da njegovi in od njega inspirirani spisi

slikajo francosko revolucijo v najbolj temnih barvah, v vprašanju revolucij 1848 pa stoje odločno na strani avstrijske in drugih legitimističnih državnih oblasti proti ideji samoodločbe poedinih narodov.

Na drugi strani dobi pa tudi Slomškova ljubezen do materinega jezika, ki je bila v početku povsem spontana, nekatere nove poteze. Slomšek je v revoluciji kmalu spoznal, da so revolucionarna strem-ljenja pri Nemcih tudi relativno bolj močna kot pri Slovencih in da jih na Slovenskem zastopajo v precejšnji meri Nemci in ponemčenci; to je bilo tudi razumljivo, saj je bilo meščanstvo, njihov prirodni predstavnik, na Nemškem mnogo bolj razvito, a tudi na Slovenskem sestavljeno deloma iz Nemcev in germaniziranih Slovencev. Že prej se je Slomšek zavzemal za verski pouk v materinem jeziku, ker je na ta način mogoče vplivati tudi na srce in ne samo na razum učencev; zdaj mu postane obramba jezika in tradicije sploh važno sredstvo tudi za ohranitev vere. Dr. Jamžekovič je trdil pred nekaj leti, da je narodno renegatstvo po katoliškem nauku smrten greh; ta trditvev se nahaja izrečno že pri Slomšku. Za njim povzema Luka Jeran misel, da trpi tudi vera, če se jezik, šege in navade naroda zatirajo. Slomšek je sicer podpisal znamenito pastirsko pismo avstrijskih škofov iz l. 1849., kjer se obsoja pretirani nacionalizem in trdi, da so razlike med jeziki posledica greha (v zvezi z biblijsko tradicijo o babilonskem stolpu) in Jeran je to trditvev ponavljal v svoji »Zgodnji Danici«. Praktično je ta misel pri nekaterih cerkvenih dostojanstvenikih morda pomenila bagateliziranje narodnega jezika sploh, pri Slomšku in Jeranu se je pa po mojem mnenju izražala bolj v nastopanju proti »poganskemu nacionalizmu« v zgoraj omenjenem smislu besede, za njun odnos do slovenskega jezika samega se mi zdi pa važnejša Jeranova misel, da je imel ta greh tudi dobre posledice, ker različnost jezikov stavlja meje napuhu; to pomeni v konkretnem slovenskem primeru, da naj ohranitev lastnega jezika slovensko kmetiško ljudstvo obvaruje in izolira od novih idej, ki se jih je ta struja bala. Že v času revolucije so »Celjske Slovenske Novine«, ki se jim je očitalo, da izražajo svoje »svobodomiselnne ideje v slovenskem jeziku, odgovarjale: »Ali bi ravno slovenski narod moral najdalje ječati v temi?« A pri Slomšku se že veže borba za ohranitev vere, jezika, starih šeg in navad, ki jih je kot kmečki sin dobro poznal, v en sam program in l. Prijatelj trdi pravilno, da prihaja pri rodoljubnih izjavah slovenske duhovščine do izraza glas krvi in stalni dotik z domačo kulturo, a mogočen impulz je bil tudi v tem, da se je slovenski jezik proglašal za »varha vere« (Prijatelj, Kulturna in politična zgodovina Slovencev, III, str. 54). Odklanjanje političnega nacionalizma in pojmovanje narodnosti v smislu obrambe jezika v zvezi z vero in tradicijami ljudstva, pri čemer je glavna vrednota seveda vera, more psihološko pojasniti sicer nesmiselno Jeranovo formulacijo, da je glavni znak narodnosti — vera. Jasno je, da iz tega kroga pozneje izhaja romantično, a do danes obstoječe naziranje, ki vidi bistvo slovenstva v

ohranitvi vsega konservativnega, kakor tudi še nedavno izraženo mnenje, da more biti pravi Slovenec le — katoličan.

S tem je bila postavljena osnova miselnosti, ki se izraža v znamenem geslu: vse za vero, dom, cesarja, miselnosti, ki jo je polagoma sprejela večina slovenske duhovščine in ki se je širila predvsem s popularno literaturo, n. pr. s Slomškoviimi »Drobtinicami« in z izdajami Mohorjeve družbe. Ta literatura vidi bistvo narodnosti v jeziku, pri čemer se postavljajo včasih precej dalekosežne ideje o enotnem ilirskem ali celo vseslovanskem jeziku, dalje v razvoju literature, zlasti popularne, pri čemer se strogo pazi, da se ne bi uveljavile kake »napačne« moderne ideje, in v povezanosti z vero in tradicionalno domačnostjo sploh. V politiki je pa strogo avstrijsko-legitimistična, goji se kult Habsburžanov in Radeckega, v temnih barvah se slikajo francoska revolucija, laški in drugi »prekucuhi« revolucionarnega leta in še kasnejšega časa. Staroslovenska struja je na svoj način mnogo prispevala zlasti k razvoju popularne slovenske književnosti in kasneje k ustvaritvi njej ustrezajočega tipa slovenske politične zavesti; na drugi strani je pa tudi dušila razvoj slovenske sodobnejše in višje literature, napredna stremljenja dobe, pa tudi vsako radikalnejše postavljanje nacionalnega vprašanja.

Tej struji pripada tudi dr. Bleiweis, čeprav bolj kot oportunist in ne kot načelen politik. Za njen značaj je značilno Bleiweisovo stališče do revolucije 1848 in posebej do nacionalnega vprašanja v njej. V začetku poudarja zmernost, svari pred vsakim radikalizmom, čeprav revolucije ne negira načelno tako kot Slomšek, v narodnem oziru je pa rezerviran tako do programa Zedinjene Slovenije kakor tudi do jugoslovanskega programa in hoče dati vsemu slovenskemu gibanju literarno-kulturni značaj. Šele kasneje, ko že vlada izrablja nacionalizem slovanskih narodov proti revoluciji na Dunaju, na Ogrskem in drugod, se začne navduševati za politiko slovanskih narodov. Zato mislim, da osnovni motiv te struje ni bila obramba lastne narodnosti, ampak avstrijski legitimizem in stvar evropske reakcije sploh. Res je, da tak legitimizem ne eksistira samo pri Slovencih, ampak tudi pri drugih avstrijskih narodih, in da je treba poraz revolucije pripisati ne toliko borbi med narodi kakor smotrni akciji reakcionarnih sil vsega cesarstva, ki seveda za svoje namene izigravajo tudi konflikte, ki nastanejo med nacionalnimi gibanji posameznih narodov.

Bachov absolutizem je sicer le prav malo izboljšal položaj slovensčine v primeri s predmarčno dobo, prepovedal pa vsako razpravljanje o Zedinjeni Sloveniji in preganjal avtorja prvega zemljevida slovenskega ozemlja Petra Kozlerja zaradi veleizdaje, zato pa je podelil duhovščini privilegiran položaj. Iz teh razlogov načelnim staroslovincem ni bil nesimpatičen, posebno ne v primeri z dobo revolucije. Ko pa se je obnovilo ustavno življenje, so zavzeli ne samo oportunisti (Bleiweis), ampak tudi načelni staroslovenci isto stališče, kakor so ga imeli v podobnih situacijah konservativci

srednje Evrope sploh: treba je izrabiti možnosti, ki jih nudijo nove uredbe, za katere se prej niso borili, abstinenca je neumestna, treba se je udeleževati političnega življenja. V Avstriji sta se formirali najprej politična stranka »kapitala in inteligence« z birokracijo vred, ki se je zavzemala za centralizem, sicer pa je v politiki in kulturi zastopala tendenco zmernega liberalizma, in stranka konservativnih fevdalcev in večine duhovščine, ki se je zavzemala za izgraditev deželnih avtonomij, nekako modernizacijo nekdanjih fevdalnih stanovskih ustav, v kulturni politiki je pa zastopala klerikalna načela. V narodnostnem oziru favorizira prva stranka nemštvo, a druga stranka vidi svoj ideal v izoblikovanju politične individualnosti posameznih zgodovinskih dežel, nikakor pa ne v formiranju na podlagi narodnega načela ustvarjenih avtonomnih pokrajin, in če priznava nenemškimi jezikom nekaj več pravic, je to bolj taktična poteza, da zadovolji Slovence, ki jo podpirajo. Staroslovenci podpirajo avstrijsko federalistično stranko nad tri desetletja prav do zadnjih let XIX. stoletja, njihovi poslanci pripadajo nad dve desetletji Hohenwartovemu klubu in še v osemdesetih letih pošiljajo slovenski volilni okraji kot svoje poslance na Dunaj nemške fevdalce. To je bilo razumljivo predvsem zaradi solidarnosti v konfesionalni politiki, v nacionalnem oziru pa so dosegli Slovenci malo in Taaffejeva doba (1879—93), ko je bila politična situacija za Slovence v Avstriji najbolj ugodna, dokazuje, kako daleč so bili od ravnopravnosti. Staroslovenci poskušajo prilagoditi svoj program nazorom avstrijskih federalistov, govore o avtonomnih skupinah historičnih dežel (mariborski program 1865) ali o narodni enakopravnosti v okviru avtonomije posameznih historičnih dežel, v katerih so mogli računati na večino le v kranjskem deželnem zboru (program avstrijske pravne stranke 1872). Ko so se v dobi taborov pridružili taborskemu gibanju in zahtevi pa Zedinjeni Sloveniji ter pristali na jugoslovanski program 1870, je bil položaj podoben kakor v letu revolucije: iniciativa je prišla od mladoslovencev, staroslovenci so se samo pridružili, a že po nekaj letih zopet odstopili in prešli na program avstrijske pravne stranke. Ta politika se navadno utemeljuje s taktičnimi argumenti: bilo je treba izbirati manjše zlo, iskati zaveznikov in stremeti za cilji, ki so bili dosegljivi, in voditi politiko drobtinic. A v resnici obstoje poleg taktičnih tudi načelni razlogi za tako politiko. Zahteva po Sloveniji in Jugoslaviji, čeprav v avstrijskem okviru, je preradikalna, ker pomeni preveliko popuščanje onemu nacionalnemu principu, ki ga staroslovenci ne priznavajo v mednarodni politiki in vidijo v njem v avstrijski notranji politiki nevarnost za načelo legitimizma.

O obnovitelju slovenskega klerikalizma Antonu Mahničju se venomer samo ponavlja trditev, da mu je narodnost poganstvo, ni pa še bila podana kritična analiza njegovega stališča do narodnosti (tu se opiram na izdajo njegovih izbranih člankov iz Rimskega Katolika 1888/9—1896, ki jo je priredil dr. A. Ušeničnik pod na-

slovom Več luči!, Lj. 1912, posebno na članek Naša narodnostna izpoved; v tej knjigi so zbrani vsi bistveni Mahničevi članki). Po Mahničju so narodi nastali iz družin, razlika v jezikih je pa sicer posledica greha, ko je Bog zaradi zidanja babilonskega stolpa zmedel jezike, vendar pa zato narod še ni nujno kaj slabega. Ljubzen do naroda mu je povsem prirodna stvar in jo utemeljuje tudi z mesti iz biblije. Odklanja pa »absolutno narodnost«, ki je značilna za XIX. stoletje in ki je izšla po njegovem mnenju iz panteistične Heglove filozofije. Če analiziramo ta pojem, vidimo zopet kakor pri Slomšku, da vsebuje elemente, ki predstavljajo zelo različne zgodovinske struje in imajo zelo različne posledice. Na eni strani mu pomeni naziranje, ki vidi v narodu božanstvo, ki na primer ne priznava nad narodi stoječih moralnih načel in stremi za nacionalno cerkvijo; Mahnič take tendence integralnega nacionalizma seveda odklanja s stališča univerzalnosti katolicizma. Na drugi strani vidi pa predstavnika absolutne narodnosti n. pr. v Mazziniju in njen izraz v vsakem poskusu, da se v imenu narodne volje brez ozira na veljavno prirodno in zgodovinsko pravo zruši legitimna državna oblast. Mahnič ima tu posebej pred očmi zedinjenje Italije preko zrušenja legitimnih oblasti, ki ga po njegovem mnenju pred vero in krščanstvom ni mogoče zagovarjati, in njegova polemika proti katoliškemu liberalizmu je naperjena predvsem proti onim italijanskim katolikom, ki so hoteli najti kompromis med svojim verskim in nacionalnim prepričanjem. Najbolj pa obsoja uničenje papeške države v imenu narodnega načela, kar imenuje »najhujši javni greh, ki ga je zagrešila Evropa«; zahteva po obnovi papeške države je bila sploh na dnevnem redu razpravljanja v slovenskem klerikalizmu v Avstriji in prvi katoliški shod l. 1892. jo je izrecno postavil. Kar se tiče države je Mahnič popoln legitimist: oblast je od Boga, vladar je zastopnik božji in odgovoren le Bogu, podložniki nimajo pravice odrekati mu pokorščino; ta pravilni nauk je bil nekaj najtrdnjše opora prestolov, z njim je cerkev branila vsako postavno avtoriteto, a zdaj se širi po Syllabusu 1864 obsojeno zmotno mnenje, da je avtoriteta le vsota števil in materialnih sil in zato se pojavljajo revolucije. Mahnič ne muči nikaka misel na historično relativnost državnih oblik, na dosti recentni izvor absolutne monarhije, za njega je vse jasno, celo dejstvo, da že dolgo obstoji ustavna monarhija, ga ne moti: »V ustavni državi se klanjamo le monarhu: kar on naredi, tega mi ne sodimo, sodil bo Bog. Vsi drugi (tu misli na poslance itd.) so odgovorni nam« (Več luči, str. 153). Revoluciji 1789 in 1848 sta mu zlo, a vse njihove posledice niso slabe, treba je izrabiti možnost za politično udejstvovanje katoličanov, ki jo nudijo v teh revolucijah nastale uredbe. — Kot nasprotnik načela o narodni suverenosti je Mahnič seveda tudi nasprotnik načela narodne samodločbe in pristaš avstrijskega legitimizma, zato zahteva razpust društev, ki goje »absolutno narodnost«, n. pr. Sokola, kot veleizdajalskih. — Po vseh teh omejitvah s strani katoliškega univerzalizma ostane

narodom le še pravica, »da se narodno, t. j. na podlagi narodnega jezika, izomikajo in napredujejo«; to pravico in pravico ohraniti svoj značaj in »svojine« narodi imajo, ker je različnost narodov božja volja. Neopravičena pa je zahteva po popolni enakopravnosti narodov, in sicer zato, ker imajo narodi neenake sposobnosti; med temi sposobnostmi navaja Mahnič tudi, da so nekateri narodi politično bolj nadarjeni in zato zavladajo drugim; nadalje pa morejo narodi tudi zaradi vojn, nenravstvenosti, prostovoljne predaje itd. priti pod tujo oblast in niso več politično enakopravni. Tu pride do izraza pesimistična in pasivna poteza, ki se pojavlja v krščanstvu v odnosu do mnogih optimističnih stremeljenj moderne dobe: zaradi izvirnega greha je Bog preklel človeški rod, zato je raj na tem svetu nemogoč in Bog dopušča takè »silne dogodke«, a človek razmerij neravnopravnosti, ki izhajajo iz njih, ne sme rušiti, ampak jih mora prenašati; neenakost je boljša za pokvarjeno človeštvo. Mahnič navaja v zvezi s tem značilno misel: »Absolutno, v vsakem oziru vse ljudi, oba spola, vse stanove in vse narode poenakopraviti, hočejo prav tisti, ki namerjajo prevreči ves družabni red — socialisti.« (Več luči, str. 181.)

Slovenska klerikalna politika je stala na legitimističnem stališču prav do zadnjih mesecev obstoja Avstro-Ogrske. Konkretni programi v tem okviru se pa spreminjajo. Program Zedinjene Slovenije ne zveni več revolucionarno in ga zato sprejme medstrankarski vseslovenski shod 1897 in drugi slovenski katoliški shod 1900. Najbolj značilno je pa, da se slovenski klerikalizem po padcu Badenija 1897 začne odvracati od programa deželnih avtonomij avstrijske federalistične stranke in prevzemati državnopravni program hrvaške pravaške stranke najprej že na Trsatu 1898, nato pa kot eno glavnih točk svojega programa od časa aneksijske krize 1908 dalje. Ideja posebne velikohrvatske enote v okviru habsburške monarhije je imela pri Hrvatih že dvestoletno tradicijo in je nastopala včasih tudi pod ilirskim imenom; zdaj jo sprejema slovenska klerikalna stranka, ki proglašá narodno edinstvo Slovencev in Hrvatov in se zavzema za trialistično reorganizacijo monarhije na osnovi hrvatskega državnega prava. Poudariti je treba, da je za program bistveno važen avstrijski okvir in da so njegovi avtorji videli v njem antitezo načrtu zedinjenja Jugoslovanov okrog Srbije in sploh izven Avstrije; ki je bil zanje delo pravoslavnih in framazonskih intrig proti obstoju starodavne katoliške monarhije; to se je posebno pokazalo ob dr. Šušteršičevi denunciantski kampanji po sarajevskem atentatu 1914. Avstrijski okvir in sklicevanje na hrvatsko državno pravo, ne pa na načelo narodne samoodločbe, sta dajala temu programu nerevolucionaren značaj. Avstrijstvo trialističnega programa in sploh slovenske konservativne politike se poskuša včasih opravičevati z argumentom, da je bilo to taktično sredstvo, ker je Avstrija predstavljala manjše zlo v primeri z nevarnostmi od strani Italije in Nemčije v primeru propada Avstrije; taki motivi — izraz nezaupanja v napredne sile lastnega

naroda in zatekanja pred novimi nevarnostmi k silam preteklosti, ki so z gotovostjo obsojene na pogin — so igrali neko vlogo, poleg njih pa je vendar bistveno važen tudi legitimizem. O izvedljivosti realizma, posebej pa še misli o priključitvi Slovencev veliko-hrvatsko-jugoslovanski enoti v Avstriji, je dal pravilen odgovor že pred prvo svetovno vojno »Preporod«, ko je sodil o programih te vrste, da je realno razmerje političnih sil v monarhiji tako, da na njihovo mirno, nerevolucionarno izvedbo ni misliti, če se pa postavimo na stališče vojne in revolucije, ni jasno, čemu bi še ostali v okviru Avstrije. Kljub temu se je za realizem zavzemal ne le dr. Šušteršič, ki se je za njegovo izvedbo neutemeljeno zanašal na Franca Ferdinanda, ampak tudi dr. Krek, ki je javno nastopal zanj še l. 1916 in 1917, medtem ko je še odprto vprašanje, če je privatno v poslednjih mesecih svojega življenja obupal nad Avstrijo; ob podpisu majmiške deklaracije je velik del poslancev vzela habsburški okvir iskreno, ne kot taktično sredstvo, in še v času deklaracijskega gibanja ga resno zastopata dr. Ušeničnik in škof dr. Jeglič. Razvoj dogodkov in dinamika revolucionarnega razpoloženja sta dala v poslednjem letu vojne deklaracijskemu gibanju protiavstrijski značaj, ki ni bil v prvotnih namenih njegovih predstavnikov; a škof Jeglič je preživel še v dnevih pred razpadom monarhije krizo vesti in mnogi šušteršičijanci niso mogli pozabiti Avstrije niti po njenem propadu. Tako močna je bila v slovenskem klerikalnem taboru tradicija legitimizma.

III.

»Vsa naša slovstvena zgodovina živo pripoveduje, kako se bojujeta dve najmočnejši socialni sili za to, katera bo vodila tudi v kulturnem življenju: cerkev in meščansko izobraženstvo« (A. Slodnjak, Pregled slovenskega slovstva, 1934, str. 311). Ista trditev velja tudi za politično življenje sploh in za narodnostno politiko posebej. Če je bila duhovščina sociološko konservativen element in je to predstavljalo odločujočo oviro, da tudi v nacionalnem vprašanju ni mogla zastopati radikalnega programa, nujnega pri narodu, ki ga je obstoječi red tako zapostavljal, je pripadla ta naloga nujno meščanstvu. A tak razvoj ovirata dve mogočni konstanti naše zgodovine: na eni strani gospodarski razvoj slovenskih pokrajin zaostaja za sosednjimi predeli in zato dopušča razvoj meščanstva le v skromnih dimenzijah, razen tega pa velja tudi za velik del meščanstva isto kakor za višje socialne razrede na Slovenskem sploh: predstavljajo ga deloma tujci, deloma pa rojeni Slovenci, ki podlegajo nemškemu režimu, okolju in kulturni sugestiji ter mislijo, da se morajo zaradi svojega socialnega položaja ponemčiti. Kljub temu pa dokazujejo imena, ki sem jih že navedel, da je igralo meščanstvo važno vlogo v slovenskem narodnem gibanju že v času, ko je imelo to gibanje kulturn in ne še političen značaj, ne sicer po številu svojih preporoditeljev, pač pa po kvaliteti njihovega dela.

V letu revolucije je peščica slovenskih dunajskih in graških visokošolcev skupaj z maloštevilnimi liberalneje usmerjenimi starejšimi slovenskimi preporoditelji, med njimi tudi nekaterimi liberalno-katoliško usmerjenimi duhovniki, ustvarila programe Zedinjene Slovenije, zedinjenja Slovencev z ostalimi avstrijskimi Jugoslovani in enakopravnosti slovenščine ter izdala geslo, da Slovenci ne spadajo v snujočo se nemško državo in ne volijo poslancev za Frankfurt. Kot pozitivno dejstvo je treba omeniti tudi, da so nekateri tedanji poslanci na Dunaju tudi v vprašanju zemljiške odveze in odnosa do dunajske oktobrske revolucije zavzemali bolj radikalno stališče kakor n. pr. Čehi, in dobro zastopali zahteve slovenskega narodnega programa.

Vendar je tedanja slovenska liberalna politika naredila dvoje velikih napak. Predvsem ni znala povezati slovenskega narodnega gibanja s kmetiskim gibanjem. Slovenski kmet je bil tedaj zelo radikalen, zahteval je odpravo vseh obveznosti brez odškodnine, odklanjal politično vodstvo duhovščine, a imel seveda smisel le za vprašanje zemljiške odveze, kar je prirodno, in so tozadevni očitki kasnejših zgodovinarjev neupravičeni. Nekateri slovenski poslanci so sicer sami zavzemali v tem vprašanju precej radikalno stališče, niso pa znali ustvariti med kmečkim ljudstvom gibanja, ki bi zahtevalo radikalno rešitev agrarnega vprašanja in obenem približalo slovenskemu kmetu narodni program z opozarjanjem na dejstva, da je njegov socialni tlačitelj obenem njegov nacionalni tlačitelj. Avstrijski reakciji je nato uspelo ločiti vprašanje zemljiške odveze od ostalih vprašanj, ga rešiti hitro, čeprav ne na radikalen način, in s tem doseči, da se je kmet desinteresiral na ostalih vprašanjih revolucije; to je pripomoglo k zmagi reakcije, a po obnovi ustavnega življenja je nekdanje kmetovo nezaupanje do duhovščine polagoma izginilo in dvajset let po revoluciji postaja kmet v mnogih avstrijskih pokrajinah, med njimi tudi na Slovenskem, glavna opora klerikalizma.

Druga velika napaka je bila, da se je dalo slovensko nacionalno gibanje podobno kakor gibanje mnogih drugih Slovanov izigrati reakciji kot sredstvo za borbo proti revolucionarjem drugih narodov, za zmago reakcije, ki je končno pokopala tudi nacionalne zahteve slovanskih narodov samih. Tu je sicer res, da je še danes razširjeno mnenje, ki vidi v tedanji avstrijski revoluciji samo borbo med narodi, napačno. Popolne homogenosti ni niti pri Italijanih in Madžarih, kjer so posebne razmere olajševale skupen nastop. Pri avstrijskih Nemcih ne obstoje samo dunajski revolucionarji in demokraci v nekaterih drugih večjih krajih, ampak tudi mnogo manj radikalne struje in končno tudi faktorji, ki so direktno podpirali reakcijo. Pri Slovanih so bili sociološki pogoji za razvoj revolucionarnega gibanja seveda mnogo slabši kot pri Nemcih, kljub temu pa ne smemo prezreti, da je bila na praškem slovanskem kongresu močna struja — in to ne samo Poljakov in Rusov — za uničenje Avstrije, da je prišlo tedaj tudi v Pragi do poskusa de-

mokratske revolucije in da obstoji tudi pri Srbih in Hrvatih v času revolucije in že več let pred njo struja, inspirirana od poljske emigracije, ki hoče usmeriti nacionalno gibanje k cilju Jugoslavije, ki jo je treba ustvariti izven Avstrije in proti njej. Liberalni Slovenci in večina liberalnih Slovanov sploh seveda ne mislijo na razpad Avstrije, ampak na njeno preosnovo iz legitimistične monarhije v federacijo narodov. Na drugi strani obstoje pa seveda pri Slovanih — a ne samo pri Slovanih — reakcionarji, ki jim je glavna stvar avstrijski legitimizem; slovanska gesla so jim bolj taktično sredstvo za doseg tega cilja. Njihove načrte olajšuje dejstvo, da nemška in madžarska buržoazija prevzema tradicijo fevdalnega reda v tem, da si zedinjenja Nemčije oziroma samostojne Madžarske ne predstavlja v etnografskih mejah, ampak prvo na celotnem teritoriju nekdanjega nemškega Reicha in kasnejšega nemškega Bunda s češkimi in slovenskimi deželami ter z dostopom k Sredozemskemu morju pri Trstu vred, drugo pa v historičnem okviru celotnega teritorija dežel svetoštefanske krone. V tej situaciji so imeli napredni Slovenci in sploh napredni Slovani pred seboj zelo težko nalogo, da si ustvarijo svojo eksekutivo in da se potem z dobro politiko poskušajo zavarovati tako proti reakciji kakor tudi proti načrtom nemške in madžarske imperialistične buržoazije. Namesto tega so se omejevali na snovanje lepih teoretičnih načrtov, istočasno so pa pomagali ali vsaj dopustili, da je reakcija, ki se je posluževala za svoje cilje tudi slovanskih gesel, postajala vedno močnejša, dokler ni zmagala in pokopala tudi njihove načrte.

V dobi Bachovega absolutizma, ki je poskušal pridobiti kmete s hitro izvedbo zemljiške odveze, duhovščino s konkordatom in laično inteligenco z uradniškimi službami, zlasti na Hrvatskem (Hauptmann), je ostalo vendar še nekaj Slovencev, ki so ostali verni idealom svobode in narodnosti, posebno v krogih laične inteligence in dijaštva. Danes se čudimo sodobnosti himne »Naprej, zastava Slave«, ki je bila prvič peta 1860 in vendar ne, razodeva nič legitimističnega duha, značilnega za tradicionalno slovensko politiko. A Simon Jenko je napisal že 1855 v »Vajah« značilno pesem »Na zbiranje«:

Za boga se žgafi daj i klati,
Raj v plačilo da ti cerkev mati,
pozno še kak doktor bo učil,
kdaj, kako, zakaj si kri prelil:

Daj se v bojih klati za cesarja,
Vsak dan da dvojačo ti denarja,
In če boš za vekomaj zaspal,
V slami te bo pokopati dal:

Bij se za prostost, za domovino,
Prišel ne boš v raj, ne v groba tmino,
Ne stal, ne ležal, ne sedel, —
Malo nad zemljo boš dom imel.

Po obnovi ustavnega življenja si na Slovenskem v skladu s splošno avstrijsko situacijo in s posebno slovensko strukturo stajata nasproti nemški liberalizem in konservativizem staroslovencev. Nemški liberalizem prevzema vedno bolj centralistične in germanizatorične tradicije avstrijskega absolutizma in se opira na strukturo in značaj mest in meščanstva na Slovenskem. Mnogo so nemštvu koristili na Slovenskem tedaj kakor vedno tudi nacionalno indiferentni meščani, zlasti uradniki. Kozmopolit, ki vidi v jeziku le tehnično sredstvo in so mu nacionalna vprašanja na sebi indiferentna, navadno koristi stvari privilegiranih narodov in tako je delal že iz komodnosti tudi meščan in posebej birokrat, ki se je nemščine naučil že v šoli, slovenskega književnega in uradnega jezika bi se moral pa naučiti kot samouk ali ga celo šele ustvarjati. Razen tega pa nastopa stranka »kapitala in inteligence« z geslom liberalizma, ki je nad narodnostjo, gospodarskega in kulturnega napredka, ki je pa dostopen zaostalemu slovenskemu ljudstvu le preko nemštva. Proti nemškemu liberalizmu se bori slovensko politično gibanje, ki ima že popolnoma konservativno vodstvo in značaj. Doseglo je svoj največji politični uspeh, ko je zajelo večino Slovencev, tako da je mogel po deželnozborskih volitvah 1867 dr. Zarnik zapisati: »Zdaj šele moremo prosto dihati, zdaj šele smemo reči, da je slovenski narod v resnici na svetu, da živi, da se zrelo političsko giblje in da nismo samo narodopisen pojem« (Priatelj, Kulturna in politična zgodovina, III, str. 112). A ta tabor razodeva ne samo veliko kulturno in politično ožino in zaostalost, ampak se more gibati že po svoji naravi tudi v svojih nacionalnih ciljih le v zelo skromnih mejah. Kljub temu je del slovenske liberalne inteligence sodeloval v tem gibanju, ker mu je trenutno narodnost najvažnejša, važnejša kakor svoboda, in se zadovoljil s tem, da se je včasih oglasil v listih z idejo Zedinjene Slovenije ali drugimi bolj naprednimi kulturnimi in političnimi pogledi. Drugi pa so obupali nad slovensko reakcionarnostjo in prešli v nemški tabor. Že v letu revolucije je to storil dr. Fuster, najbolj revolucionarni duh med tedanjimi Slovenci. Trinajst let kasneje mu je sledil Dežman, in sicer ne iz sebičnih razlogov, ampak zato, ker ga je odbila politična in kulturna reakcionarnost ter za znanstveno-kritične in estetske kriterije nedostopno rodoljubno frazerstvo tedanjih slovenskih odločujočih krogov. Njegovo politično delo v nemškem taboru je doživelo neuspeh kljub njegovim velikim sposobnostim in marljivosti; slovenski liberalizem, ki je nastopil le nekaj let po njegovem odpadu, je dokazal, da se morejo tudi liberalne ideje med Slovenci v splošnem uveljaviti le, če se postavi liberalizem na slovensko osnovo; kljub temu pa »Dežmanov problem« ni osamljen primer, ampak ima velik pomen posebno za severne slovenske pokrajine, kjer nam je mnogo škodoval, pri čemer nosi mnogo krivde tudi nedoslednost in neodločnost slovenskega liberalizma.

Slovenski liberalizem je končno vendar tvegalo samostojen nastop v času zborovanj slovenskih visokošolcev 1868 in 1869, ustanovitve »Slovenskega Naroda« 1868 in političnega razkola v slovenskem taboru, ki je privedel do tega, da sta 1873 pri državno-zbornskih volitvah obe stranki nastopali ločeno in da je mladoslovenska stranka nato še nekaj let vodila samostojno politiko. Kot glavne značilnosti mladoslovenskega gibanja se označujejo navadno svobodomiselstvo v kulturnem oziru, ki ga gibanje izpoveduje kljub temu, da mu pripadajo tudi nekateri liberalno-katoliški duhovniki, kateri bi hoteli doseči soglasje med cerkvijo in tendencami moderne sveta in nočejo, da bi se politične stranke formirale na verski podlagi in da bi se cerkev za uveljavljanje svojega nauka posluževala državnega političnega pritiska, nadalje boj za uveljavljanje estetske kvalitete v literaturi, ki ga vodita Levstik in Stritar s svojo borbo za Prešerna proti Koseskemu in ki pomeni obenem borbo za odpravo cerkvene kontrole nad literaturo, in končno v politiki boj za načelno politiko proti klavrnemu in nepoštenemu oportunističnemu, ki so ga pokazali slovenski poslanci v debatah o dualizmu leta 1867. Vse to je res, a mladoslovensko gibanje ima še druge značilnosti. Mladoslovenci so proti naslanjanju na historične programe zopet oživili program Zedinjene Slovenije in začeli s taborskim gibanjem, medtem ko so bili staroslovenci, zlasti Costa, vsemu temu najprej nasprotni, se nato za nekaj časa pridružili, a se kmalu zopet vrnilo v naročje avstrijske pravne stranke, kar so mladoslovenci s stališča programa Zedinjene Slovenije ostro kritizirali. Staroslovenci morejo biti v vprašanjih jezika in književnosti pristaši slovenskega, jugoslovanskega ali vseslovanskega književnega jezika, a značilno zanje je, da je to pri njih le kulturno vprašanje, politično pa hočejo biti Avstrijci. Bleiweis se je leta 1861., ko so mu Nemci očitali panslavizem, izjavil za literarni panslavizem, medtem ko spada politični panslavizem pod »kriminal« (Priatelj, prav tam, III, stran 49). Mladoslovenci izrečno obsojajo naziranje, ki vidi v narodnosti le kulturno in ne političnega vprašanja. Prav tako obsojajo legitimizem in v času, ko se je ves klerikalni svet zgražal zaradi italijanske okupacije Rima in uničenja papeške države, piše dr. Zarnik s simpatijo o Mazziniju in o zedinjenju Italije. »Slovenski Narod« pa kaže v času Jurčičevega uredništva simpatije za republikanstvo. Zdelo se je, da so te ideje že zelo aktualne zaradi tedanjega mednarodnega položaja. Po izgubljeni vojni 1866 sta Franc Jožef in Beust pripravljala revanžo proti Prusiji in prav zaradi tega tako hitela z uvedbo dualizma, da bi prej zadovoljila Madžare. Od te vojne so mnogi pričakovali propad Avstro-Ogrske. Med njimi je tudi »Ujedinjena Omladina Srpska«, ki si ta propad želi, saj so prišli vojvodinski Srbi, ki so 1848/49 krvaveli za Avstrijo, pravkar pod madžarsko oblast, in ga hoče izrabiti za to, da v borbi z Madžari zedini s Srbijo srbske in hrvatske dežele monarhije, ne pa slovenskih, ker misli, da bi jih Bismarck po zmagi nad Avstrijo s

Trstom vred priključil Veliki Nemčiji, in noče priti zaradi njih v spor z Nemci; Slovenci — in Čehi — naj si trenutno pomagajo, kakor pač znajo, v bodočnosti jih more rešiti le vseslovanstvo, t. j. velika vojna med Nemčijo in Rusijo, medtem ko je Srbija sama za to preslaba. Na tej podlagi ni moglo priti do soglasja med sicer tako sorodnima mladinskima gibanjima Srbov in Slovencev; le navidezen sporazum predstavlja ljubljanski jugoslovanski program 1870, ki proglašča načelo edinstva in vzajemnosti Slovencev, Hrvatov in Srbov habsburške monarhije na književnem, gospodarskem in političnem polju. Vendar so srbski udeleženci ljubljanskega sestanka spoznali, da je med Slovenci mnogo manj avstrijskega legitimizma, kakor so prej pričakovali. Tedanji mladoslovenci se v strahu pred sosedi niso zatekali pod varstvo Avstrije; medtem ko se na Goriškem, kjer je vodil slovenske liberalce dr. Lavrič, pojavlja ideja zedinjenja Slovencev okoli Srbije, prevladuje drugod upanje na rešitev od strani Rusije, kamor je odšel med drugimi Slovenci dr. Celestin, a se vrnil razočaran zaradi reakcionarnosti carizma. Ločitev nazorov je krog zavednih pripadnikov slovenstva razširila. »Slovenski Narod« od 31. avgusta 1875 je pisal: »Pridobil smo že v kratkem času mnogo življev, ki so že bili odpadli, ker so mislili, da naša narodnost in mazadnjaštvo — je identično.« (Priatelj, J. Kersnik, II, str. 33.) Najbolj važno pa je, da se je pri narodu, ki je bil tako zapostavljen, začel formirati tabor, ki ni bil zakoreninjen v konservativnem svetu, »vsaj ubogi Slovenec nima česa obdržavati«, kakor je pisal Božidar Raič v »Slovenskem Narodu« že 1871 (prav tam, I, str. 186).

A pot slovenskega liberalizma je bila drugačna. Vzroki so različni. Meščanski liberalizem, posebno v srednji Evropi, od desetletja do desetletja vedno bolj izgublja svoj revolucionarni značaj in postaja konservativen element. Slovenski liberalizem se je v svojem političnem, društvenem in kulturnem delu omejeval na meščanstvo, medtem ko na maso kmeškega prebivalstva, na delavce in deloma celo na malomeščanstvo v začetku ni mislil, kasneje ga je pa klerikalna stranka, ki je po dr. Kreku sistematično izrabila možnosti, katere je nudil tedanjim strankam prevrat v kreditnem sistemu in ustvarila mrežo gospodarskih in paralelno tudi kulturnih organizacij, prehitela. Zato se liberalizem odtuja od vsakega demokratičnega čuvstvovanja in končno celo nasprotuje uvedbi splošne in enake volilne pravice. A tudi evropski politični razvoj je bil drugačen, kakor so si mladoslovenci ob svojem nastopu predstavljali. Avstrija še ni propadla, ampak si je za nekaj desetletij podaljšala svoje življenje in namesto prejšnjih ostrih kriz stopi doba počasnega zorenja krize socialno-gospodarskega in političnega sistema, ki napravi na površnega sodobnika in opazovalca vtis stabilizacije. V poštev pride končno še banalna »sacra mandati fames«, kakor jo imenuje Priatelj, pohlep liberalnih politikov po mandatih, ki so pa bili odvisni od pristanka konservativcev, kateri v začetku še niso imeli dovolj lastnih sposobnih politikov. In tako je prišlo do

prvega popuščanja že 1870 zaradi mandata dr. Zarnika, kar je povzročilo konflikt med mladostenci in Levstikom ter Levstikov umik iz politike, nato pa pride po nekaj letih borbe do politike »sloge«, ki traja celih 15 let vse dotlej, dokler ni Mahnič s svojo nepopustljivostjo prisilil liberalcev, da so nastopili samostojno, medtem ko je prišlo na Štajerskem do razkola šele leta 1906., na Koroškem pa do prave organizacije slovenske liberalne stranke sploh ni prišlo. Znano je, da je bil položaj obeh taborov na Slovenskem v kulturnem oziru v dobi slogaštva — z izjemo Primorske — zelo neenak: konservativci so zase vztrajali na svojem programu, liberalcem pa so dopuščali le privatno in kvečjemu še literarno izpovedovanje lastnega nazora, in še to samo do Mahniča, medtem ko so liberalci tem zahtevam zelo popuščali in je trajalo dolgo časa, preden so našli pogum, da so javno izpovedali to, kar so v resnici bili. A ista trditev velja za njihovo narodnostno politiko. Slovenski liberalni poslanci so člani Hohenwartovega kluba avstrijskih konservativcev, njihova najmočnejša osebnost Fran Šuklje je klasičen politik oportunitizma, ki podpira Taaffejevo vlado za ceno drobtinčarskih pridobitev, in tudi opozicija proti tej politiki (»Slovan«, »Slovanski svet«) se izčrpava v zahtevah po slovanskem bogoslužju in v meglenem panslavizmu. V času po »ločitvi duhov« slovenski liberalci v podrobnem delu izgrajujejo sokolsko organizacijo in Ciril-Methodovo družbo, a sicer njihova narodnostna politika ne kaže bistveno drugačnega značaja od politike njihovih klerikalnih nasprotnikov in to v času, ko pri drugih avstrijskih narodih že eksistirajo meščanske stranke, ki izpodkopujejo avstrijski legitimizem in vodijo tudi temu primerno zunanjo politiko.

Prijatelj obžaluje, da se je slovenski liberalizem predal oportunitizmu in ni ostal zvest svoji zgodovinski misiji: načelni politiki brez kompromisov in organizaciji slovenskega meščanstva, čeprav bi mu taka politika ne prinesla mandatov. Politični razkol bi — po Prijatelju — ne škodoval; Slovenci pač niso poznali političnega gesla bolj zrelih narodov: getrennt marschieren, vereint schlagen. Posledice politike sloge v narodnem oziru so se poznale po mestih in trgih. V zvezi s tem se obžaluje, da je tako zgodaj zapustil slovensko politično areno Fran Levstik, ki bi mogel postati, če že ne politični voditelj, pa vsaj politični ideolog in kritik na podlagi programa načelne liberalne politike. — Gotovo je, da bi liberalna stranka, ki bi ostala zvesta svojemu kulturnemu in narodnemu programu, mogla preprečiti identificiranje slovenstva in konservativizma in vsaj deloma tudi narodni odpad nekonservativnih elementov, ki ostane še dolgo časa, deloma do naših dni, značilen za naše severne pokrajine, njihova mesta in trge, letoviške kraje in pomeščanjene kroge na podeželju. Razumljivo je, da je slovenski učitelj na Koroškem, ki mu je nemški liberalizem uredil gmotni položaj, da se ni moral več preživljati kot cerkovnik in godec, dvignil stopnjo njegove izobrazbe in ga osvobodil od cerkvenega nadzorstva, in ki ima politično izbirati samo med nemškim liberalnim

in slovenskim klerikalnim taborom, postal glavni eksponent germanizacije. — Zastal pa je ne samo razvoj slovenskega narodnega gibanja v širino, ampak tudi v globino. V času, ko se med avstrijskimi Nemci že širi velenemško gibanje in ko je primorski italijanski liberalizem v srcu vseskozi iredentističen, ko zorijo tudi med Hrvati radikalnejše koncepcije v gibanjih, prekaljenih v dolgotrajni opoziciji, vztraja slovenski liberalizem na avstrijskem stališču, nima izdelanega narodnega programa in kljub raznim vseslovanskim kongresom ne vodi nikake smotrne zunanje politike. To se je pokazalo v letih pred vojno, ko je tako stara liberalna struja kakor tudi narodno-radikalna mladinska struja orientirana avstrijsko, a brez jasnega programa. Položaj je rešilo gibanje »Preporodašev«, ki se je postavilo odkrito na stališče jugoslovanskega revolucionarnega programa, a to gibanje so predstavljali do izbruha vojne razen dijakov le maloštevilni starejši izobraženci. V času vojne se je liberalna stranka nato sicer lažje preorientirala kakor klerikalna stranka, a vsega zamujenega ni bilo več mogoče nadoknaditi in Slovenci smo bili v odločilnem času premalo pripravljeni. Ozko politično obzorje slovenskega liberalizma je seveda v zvezi z ekonomsko šibkostjo slovenskega meščanstva.

IV.

Adjutant Franca Jožefa pl. Babarczy je pisal 1850. v knjigi »Bekanntnisse eines Soldaten«, da so nauki o enakopravnosti narodov in stanov sadovi komunizma (Priatelj, Staroslovenci I, str. 22). Videli smo, da je imel podobno mnenje tudi Mahnič. Misel, da je mogoče narodno vprašanje posebno pri tako zapostavljenem narodu kakor je bil slovenski rešiti popolnoma samo v zvezi z radikalno družbeno revolucijo, je tako enostavna, da bi mogli pričakovati, da je nastala zelo zgodaj. In vendar slovenska socialna demokracija in sploh avstrijska socialna demokracija v stari monarhiji kljub svojemu teoretičnemu obsojanju vsakega narodnega zatiranja ni bila tega mnenja. Oficielni teoretik »avstromarksizma« za narodna vprašanja je bil Rudolf Springer (psévdonom za dr. Karla Rennerja) in njeno stališče je bilo izraženo v brnskem programu od 1898. Narodno vprašanje se hoče rešiti preko kulturne avtonomije narodov: kulturne zadeve naj se ločijo od drugih državnih poslov in o njih naj odločajo avtonomne korporacije za vsak narod posebej. Za ta program, ki zahteva manj od programov teritorialne avtonomije posameznih narodov bodisi po deželah, formiranih po narodnem načelu, ali pa vsaj po okrožjih v okviru posameznih dežel, in zahteva sestavo narodnih katastrof, je značilno dvojje: narodno vprašanje se smatra za samo jezikovno in kulturno vprašanje, politična in ekonomska stran uveljavljanja naroda in možnosti zatiranja naroda po narodu se ignorira. Obenem pa hoče rešiti ta program narodno vprašanje na legalen način in v meščanski družbi, brez revolucije in brez povezanosti tega vprašanja s socialnim vprašanjem, saj ima

po tej teoriji priti zmaga socializma šele kasneje. — Zdi se mi pa, da bi bilo treba seči še globlje in raziskavati, ali ne živi v tedanjem avstrijskem in slovenskem socializmu — kakor prej v liberalizmu — stara kozmopolitska miselnost, tako različna od internacionalizma, gradečega mednarodno vzajemnost na polnem priznanju individualnosti vseh narodov. Ta »socialistični« kozmopolitizem smatra narodna vprašanja za malo pomembna; smatra jih za zadevo meščanstva in treba jih je čimprej rešiti, da ne bodo odvrčala pozornosti od socialnega vprašanja in da bo s tem ustvarjena prosta pot borbi za socialistično družbo; poudarja se prednost gospodarskih vprašanj pred nacionalnimi v tem smislu, da se proti sredobežnim tendencam posameznih narodov zagovarja Avstrija kot enotno gospodarsko področje, saj je Renner izrazil pristaš ohranitve Avstrije. Morda živi v tem »socializmu«, ki ni nikdar našel poti do kmeta, tudi nekaj naziranja, ki vidi v jezikih narodov, ki so v svojem razvoju zaostali in imajo pretežno agraren značaj, medtem ko je meščanstvo in delavstvo deloma tujega izvora, deloma pa živi vsaj v takem okolju, da razume tuj jezik, oviro napredku; na vsak način je pa res, da se socialistična agitacija sicer poslužuje slovenskega jezika tam, kjer nastopa v popolnoma slovenskem okolju, da pa ne čuti dolžnosti, da ga sistematično goji tudi tam, kjer preti rojenim Slovincem nevarnost potujčenja, in da tako bagateliziranje narodnega vprašanja kljub poudarjanju internacionalizma ohranjuje privilegirane pozicije in možnosti germanizacije, ki si jih je nemščina pridobila zaradi stoletnega nemškega gospodstva. Ni dvoma, da stoji narodnostna politika avstromarksizma pod vplivom nemškega nacionalnega imperializma, predstavlja njegovo rafinirano obliko in se mu ne upira, ampak mu nehote služi (Sperans, Razvoj slovenskega narodnega vprašanja, str. 26, 186—87). Treba bi pa bilo izčrpno pojasniti, koliko se je od teh pogledov razlikovala slovenska socialna demokracija, ki je bila od 1896 organizirana kot posebna stranka pod imenom Jugoslovanska socialna demokratska stranka, kakšno je bilo načelno stališče in praksa njenega vodstva in članov in kakšen njen organizatoričen odnos do nemške in italijanske stranke na narodno spornem teritoriju. Gotovo je bil vpliv avstromarksizma zelo velik, na drugi strani je pa res, da je bil že pri slovenskih intelektualcih, ki so postali socialisti v zadnjih letih preteklega stoletja, eden od glavnih motivov pristopa prepričanje, da more le socializem rešiti slovensko narodno vprašanje. — Razen tega ne smemo pozabiti, da je socialna demokracija zajela v svojo organizacijo v glavnem le delavstvo in da je bila ideološko in taktično zelo neprožna, da je torej »zveza strokovnih organizacij v idejnih načelih nekakšna verska sekta«, kakor je rekel Ivan Cankar že 1918. Zato moremo ob vsem priznanju za pionirsko delo, ki ga je izvršila, razumeti, da ni mogla zbrati okoli sebe mogočnega narodnega gibanja.

To se je pokazalo pred in med novo evropsko krizo. Oficielno stališče socialne demokracije se le malo oddalji od brnskega pro-

grama; v tivolski resoluciji 1909, ki se njen pomen navadno pojmuje napačno, se v bistvu dodaja le program kulturnega edinstva Jugoslovanov, pozneje v času vojne se hoče izpopolniti program kulturne avtonomije še s teritorialno avtonomijo. Kakor Renner sta zaverovana v gospodarsko enotnost in veliki gospodarski prostor Avstrije tudi dr. Tuma in polsocialist dr. Knaflič, ki s posebnega slovenskega stališča dodajata še pomen Trsta in njegovega velikega zaledja za Slovence. Res je, da dr. Tumi lebdi pred očmi demokratična Avstrija, bistveno različna od obstoječe, a pri tem se ne zaveda jasno, da je treba najprej priznati posameznim narodom njihovo individualnost v vseh ozirih in ne samo v kulturnem, razen tega pa kaže zgodovina vseh poskusov, da se ustvari Avstrija kot federacija svobodnih narodov in ne kot legitimistična državna tvorba, prav od revolucije 1848 dalje, da obstoji med tem načrtom in med obstoječo državno tvorbo in njenimi predstavniki globok prepad, in da bi bilo morda mogoče ustvariti tako federacijo le, če se prej z revolucijo odstrani ves obstoječi red. Razen tega dr. Tuma podcenjuje silo velenemškega gibanja. — Jasno je, da pod takimi pogoji socialna demokracija ni mogla voditi nacionalnega gibanja, ampak je stala bolj ob strani. Pri majniški deklaraciji je kritizirala habsburški okvir in sklicevanje na hrvatsko državno pravo, namesto da bi sodelovala pri deklaracijskem gibanju in mu poskušala dati drugačen značaj. Kljub temu je pa res, da so najbolj zrele formulacije prišle prav iz njenih vrst. Že 1910 se je v Beogradu na kongresu balkanskih socialnodemokratskih strank, ki se ga je udeležil tudi dr. Tuma, sklepalo o balkanski federativni republiki. Ivan Cankar je 1913 v svojem predavanju »Slovenci in Jugoslovani« na klasičen način postavil zahtevo po južnoslovanski federativni republiki in 1918 v predavanju »Očiščenje in pomlajenje« obsodil narodnostno politiko oficijelne stranke. Etbin Kristan je vodil »Slovensko republikansko združenje« v Chicagu, ki je 1917 zahtevalo ustanovitev južnoslovanske federativne republike. Tudi v krogu okoli »Demokracije« (1918-19) so imeli o narodnem vprašanju bolj pravilne pojme kakor oficijelna stranka, ko so zahtevali, da se stranka pridruži deklaracijskemu gibanju, obenem pa postavili zahtevo po federativni organizaciji Jugoslavije.

O slovenskem narodnem značaju se večkrat postavljajo splošne trditve, kakor n. pr. da so Slovenci klerikalen narod, da so bili vedno zvesti Avstriji; da so hlapčevski narod itd. Že iz teh izvajanj bi bilo mogoče zaključiti, da so take trditve historično zelo relativne. Ne verjamem, da bi bil slovenski klerikalizem utemeljen v izredni religioznosti Slovencev. Ne zdi se mi verjetno, da bi bil slovenski narod bolj religiozen ali manj religiozen kakor njegovi sosedje. Vzrok je v tem, da je bil slovenski narod tekom stoletij predvsem narod kmetov, ki je prišel v 19. stoletju v določenih momentih poč odločujoč vpliv svoje duhovščine, poslužujoče se pri tem verskega vpliva, popularne književnosti in kulture domačnosti (Slomšek) ter gospodarskih organizacij (Krek), medtem ko so bili socialni razredi

in politične struje, ki bi bili pokličani usmeriti Slovence v naprednejšo in revolucionarnejšo smer, v nekaterih primerih organizirani od neslovenske strani, sicer so pa bili ti socialni razredi prešibki, oz. politične struje imele preozko bazo aktivnosti, predvsem pa bile premalo dosledne, da bi mogle konsekventno izrabiti vse revolucionarne energije, živeče v slovenskem ljudstvu. Značilno je, da tvori že v avstrijski dobi v pretežno klerikalni politični orientaciji Slovencev izjemo Trst in Gorica, ker se je v Trstu izredno razvilo slovensko meščanstvo in delavstvo in ker odnosi med Slovenci in Italijani v teh dveh pokrajinah — le deloma in za nekaj časa z izjemo mest Trsta in Gorice — ne poznajo pojava, da bi bili predstavniki višjih socialnih razredov na slovenskem ozemlju Italijani in da bi se Slovenci z vstopom v meščanski in delavski razred potujčili. Proti trditvi o hlapčevstvu Slovencev govori že zgodovina naših kmetijskih uporov. Avstrija ni imela vernih podanikov samo med Slovenci; legitimizem, ki je bil duša te države, je bil močan tudi pri drugih narodih, razen tega je pa njihovo liberalno meščanstvo kasneje mnogo bolj nagnjeno h kompromisom z obstoječim stanjem kakor 1848, nacionalizem nekaterih narodov izrablja eksistenco monarhije kot taktično sredstvo za svoje cilje, pojavljajo se upanja na mirno preoblikovanje monarhije v federacijo svobodnih narodov, tako da je umiranje Avstrije izredno kompliciran proces. Za Slovence posebej pa velja, da najmočnejši politični tabor po svoji notranji strukturi ni mogel biti revolucionaren v nobenem in tako tudi ne v nacionalnem oziru, medtem ko so druga gibanja, ki bi mogla postati revolucionarna, ali preveč kozmopolitska ali prešibka ali pa premalo dosledna za tako nalogo. Pri tako zapostavljenem narodu, kakor je bil slovenski, je bil to političen paradoks, a dokler ta paradoks ni bil razrešen, je mogla veljati trditev o Slovencih kot lojalnem in ponižnem narodu.

V.

V poslednjih dveh letih prve svetovne vojne in v prvih letih po njej je vladalo med Slovenci zelo revolucionarno razpoloženje; deklaracijsko gibanje, upori slovenskih vojakov in mnogi dogodki po zaključku vojne, med njimi tudi prve jugoslovanske volitve, so dokaz za to. Vzroki so bili socialni in nacionalni. Inflacija, vojne dobave, špekulacija, po njih povzročene spremembe v premoženjskih razmerah in načinu življenja, ki se izražajo v potenciranem razsipavanju pri nekaterih in še v večjem pomanjkanju pri drugih, doživetja na bojiščih, ruska revolucija, Wilsonova gesla, deklaracijsko gibanje — vse to je ustvarilo razpoloženje, ki je klicalo po revolucionarni stranki, ki naj ga usmeri k svojim ciljem. A take stranke med tedanjimi vodilnimi slovenskimi strankami ni bilo. V socialnem oziru so meščanske stranke skrbno pazile, da se v novi državi v nobeni važni stvari ne krši nedotakljivost družbenega reda; tudi v narodnem oziru je važno, da so zaradi tega Nemci, ki so v Jugoslaviji izgubili svoje politične pozicije, ostali pomembni zaradi

svojega močnega kapitala in da je tuji fevdalni veleposesti koristilo vsako kompromisarstvo in zavlačevanje v vprašanju agrarne reforme. Tem strankam se je posrečilo, da so zajezele prvi revolucionarni val, ko je bila komunistična partija proglašena za ilegalno, medtem ko socialna demokracija po vojni ni več predstavljala nevarnosti za meščanski družbeni red, ostala pa je kriza kapitalističnega sistema in z njo nezadovoljstvo s socialnim redom. Vsekakor je bilo tudi 1918 naše ljudstvo razočarano v pričakovanju, da bo z narodnim osvobojenjem v zvezi tudi socialno osvobojenje od stoletne podrejenosti.

V narodnem ozieu je znano, da je bil prevrat vojaško nepripravljen, da je bilo vojakov malo in da so bili deloma nedisciplinirani, da nismo hoteli in pozneje nismo mogli zasesti naše severne meje, da smo v prevratnih dneh napravili veliko napako v Trstu, da smo v pogajanjih za zapadno mejo zamudili trenutek, ko bi mogli doseči boljše pogoje kakor v Rapallu in da smo bili nepripravljeni v vprašanjih notranje organizacije Jugoslavije. Vse te napake niso slučajne, ampak so nastale zato, ker politične stranke in voditelji niso bili pripravljeni na razpad Avstrije in na naloge, ki na nje nekaj let prej še niso mislili in ki so jim pripadle zaradi razvoja dogodkov in narodnega gibanja, in pa ker niso uživali pri ljudstvu tistega zaupanja, ki ga more imeti samo v posledni borbi prekaljeno politično vodstvo. Koroški plebiscit smo izgubili največ zaradi dediščine preteklosti, ko smo znali politično organizirati zase le konservativnega kmeta, ne pa meščanstva in proletariata; razen tega pa v času pred plebiscitom nismo znali tega stanja stvari spremeniti, posebno še zaradi razlike med tedanjo Jugoslavijo in Avstrijo v ustavnem in socialnem oziru. Po plebiscitu je bilo na Koroškem še težje spremeniti položaj. Tako smemo reči, da smo bili pri povojnem razkosanju slovenskega ozemlja na več držav in pri podrejenosti Slovencev v Jugoslaviji sokrivi Slovenci sami, čeprav je seveda res, da hrvatsko-srbskih sporov, ki so škodovali našim interesom v vprašanju meja že pred ustanovitvijo Jugoslavije, in tudi razkosa slovenskega ozemlja, čeprav v manjšem obsegu, ne bi mogli preprečiti, ker je bila taka mednarodna politična konstelacija zaradi Italije in duh, po katerem so se odločala na mednarodni konferenci narodna vprašanja kljub vsem teoretskim geslom Wilsona in Ženeve, ki jih ni bilo mogoče izvesti v okviru obstoječega družbenega in političnega reda. Slovensko narodno vprašanje dobi zdaj dvojen značaj: notranjepolitičen za Jugoslavijo in mednarodni kot vprašanje naših manjšin in odnosov s sosedi in celotnim evropskim političnim sistemom.

Vprašanje slovenstva, jugoslovanstva in slovanstva je bilo v slovenski zgodovini najprej vprašanje govornega in književnega jezika, jezika popularne, leposlovne in znanstvene književnosti. Naša literarna zgodovina dokazuje, da se je pojavilo v dobi reformacije in nato ponovno v času francoske Ilirije in v dobi ilirizma ter potem vedno znova zlasti v dobah večjih političnih kriz. Vsi

naši veliki kulturni predstavniki so nanj vedno odgovarjali z obrambo slovenske individualnosti in ta njihov odgovor pravilno izraža stanje, ki ga je ustvarila zgodovina sama. Danes, ko je vprašanje rešeno, smemo že bolj prizanesljivo soditi prizadevanje vsaj starejših zagovornikov enotnega jugoslovanskega in vseslovanskega jezika in videti v njih zablode, ki so nastale zaradi napačne aplikacije pravilne misli, da moramo Slovenci iskati v svojem ogroženem položaju oporo pri drugih južnih Slovanih in sploh Slovanih, ter ideje jugoslovanske in sploh slovanske solidarnosti, ki nas je subjektivno vendar krepila v naši narodni borbi, čeprav je objektivno le zelo malo ustrezala dejanskemu položaju. A tu se mi zdi predvsem važno ugotoviti dejstvo, da se razlike v tem oziru nikakor ne ujemajo niti z razlikami v svetovnem nazoru med katoličani in svobodomisleci niti s političnimi razlikami med konservativnimi legitimisti in med bolj ali manj doslednimi zastopniki načela narodne samoodločbe, niti z razlikami med socialnimi razredi, glavno osnovo teh svetovnonazorskih in političnih razlik. Za jugoslovanski in vseslovanski književni jezik se zavzemajo mnogi verni katoliki in pristaši avstrijskega legitimizma poleg svobodomislecev in pristašev, pri katerih je imela ta ideja tudi političen pomen; največji zagovorniki slovenske individualnosti so bili svobodomisleci in odločni politični nasprotniki avstrijskega legitimizma in je torej nikakor ne zagovarjajo samo verni katoliki ali dobri Avstrijci, kakor se je včasih trdilo. Zato je jasno, da v času, ko postane nekaj let pred ustanovitvijo Jugoslavije, najbolj pa po njeni ustanovitvi vprašanje slovenstva in jugoslovanstva politično vprašanje in ko se začne klerikalni tabor orientirati v slovenskem, liberalni pa v jugoslovanskem smislu, vzrokov tem različnim orientacijam ni iskati v kaki globlji povezanosti z družbeno strukturo, politično in kulturno usmerjenostjo, ampak čisto drugod. Slovenskega političnega avtonomizma v Jugoslaviji niso prvi formulirali klerikalci; kakor smo videli, so ga že prej postavili kot program nekateri socialisti, v Jugoslaviji ga pa formulirajo nato neki disidenti socialno-demokratske stranke. Razlogi za orientacijo klerikalne in liberalne stranke v tem oziru so bili različni, v poštev pride pač tudi nerazpoloženje klerikalnih agrarcev zaradi konkurence drugih pokrajin Jugoslavije in težnja liberalne buržoazije po tržiščih in investicijah kapitala v teh pokrajinah, a glavni razlog je izrazito političen: klerikalna stranka računa s tem, da bo imela v avtonomni Sloveniji večino in oblast, liberalna stranka, ki nima upanja na tako večino, pa hoče priti do oblasti preko zvez s srbskimi strankami in se zato zavzema za unitarizem. Pri klerikalni stranki je pa odločala taktika in se je zato večkrat izneverila svojemu avtonomističnemu programu, kadar ji je bilo mogoče pod sicer ugodnimi pogoji priti do oblasti v Sloveniji. Narodne borbe v Jugoslaviji so paralizirale vse politično življenje in tudi med Slovenci je vedno bolj raslo prepričanje, da je hegemonija velesrbske buržoazije pod etiketo jugoslovanskega unitarizma nevzdržna, a oficialna politika tedanje naj-

močnejše slovenske politične stranke v tem usodnem vprašanju je dobila po pravici oznako breznačelnega oportunizma.

Poleg političnega obstoji pri Slovencih v Jugoslaviji tudi poseben kulturni avtonomizem. Ko je Ivan Cankar v predavanju »Slovenci in Jugoslovani« 1913 izrekel stavek, da je kulturno Slovenec, politično pa Jugoslovan, je hotel s tem na eni strani izraziti svoje revolucionarno prepričanje o potrebi ustanovitve Jugoslavije izven Avstrije in proti njej, na drugi strani pa obsoditi tendence, ki so hotele žrtvovati na oltarju jugoslovanstva individualnost slovenskega književnega jezika in slovenske kulture, nikakor pa se ni hotel izraziti za unitaristično Jugoslavijo, saj je imel pred očmi jugoslovansko federalistično republiko. Kljub temu pa je s to formulacijo pripomogel k temu, da so se njegova izvajanja interpretirala po črki in ne po duhu. Pri Slovencih je vloga jezika in književnosti ter njihovega izrednega razvoja pri formiranju narodne zavesti zelo pomembna, pomembnejša kakor skoraj pri vseh drugih narodih. Zato je razumljivo, da se je pri njih posebno razvilo naziranje, ki vidi bistvo narodnosti v jeziku, v kulturi, v stvaritvah duha. Še v Jugoslaviji je zastopalo to naziranje mnogo vodilnih intelektualcev, ki so bili daleč od reakcionarnosti in oportunizma, delala se je razlika med narodom kot kulturno in med državci kot politično in gospodarsko organizacijo in slovenski izobraženci so kazali izredno, v osnovi seveda upravičeno občutljivost v vprašanjih ohranitve samobitnosti slovenskega književnega jezika in slovenskih kulturnih institucij, n. pr. univerze. In vendar je tako naziranje o popolni samostojnosti kulture nesociološko, pri današnji tesni povezanosti kulture s politiko in gospodarstvom v svetu, v katerem živimo mi, pa tudi politično trajno nemogoče. Kulturna narodna individualnost je nemogoča brez politične, politična federacija brez kulturnega sodelovanja. Res pa je, da tako postavljeno vprašanje slovenske narodne individualnosti za jugoslovansko centralistično politiko ni bilo tako aktualno kakor vprašanje hrvatske narodne individualnosti, ki se je historično sklicevala predvsem na hrvatske avtonomne politične institucije, in da je mogla zato v tem primeru odložiti svoje končne odločitve. To je ustvarilo enemu delu slovenskih kulturnih avtonomistov možnost, da je zavzel v politiki oportunistično stališče, češ da slovenska kulturna individualnost ni ogrožena, obenem je pa omogočilo klerikalni stranki politiko, ki si je s koncesijami slovenskim kulturnim zahtevam ustvarjala videz zaščitnika slovenstva, istočasno pa je računala s tem, da v politiki in gospodarstvu manj izobraženi Slovenci ne bodo spoznali, kako centralistični sistem na teh področjih ogroža njihovo narodno individualnost. Slovenski kulturni odpor proti hegemoniji velesrbske buržoazije na kulturnem polju, t. j. proti »integralnemu jugoslovenstvu« je bil za bodočnost pomemben, a dokler se ni po ideologiji in organizaciji včlanil v veliko masovno gibanje s ciljem nove družbe in nove države, je bil le zadeva malih grup intelektualcev brez prave politične sile.

Hegemonija velesrbske buržoazije v Jugoslaviji eksistira že od postanka države in je ni bilo mogoče zlomiti, dokler je imela v zunanji politiki oporo v versajskem političnem sistemu. Ta politični sistem, ki ga karakterizirajo hegemonija zapadnih velesil, zlasti Francije, relativna šibkost Italije in posebno Nemčije, zveze Francije z najmočnejšimi državami v pasu, ki se razprostira med Italijo in Nemčijo na eni in Sovjetsko Zvezo na drugi strani, in izločitev Sovjetske Zveze iz evropske politike, hoče v politiki ohraniti stanje, ustvarjeno z mirovnimi pogodbami, v socialnem oziru pa ohraniti kapitalistični družbeni red. Za Slovence je bil njegov pomen tudi v narodnem oziru problematičen, saj jim v Jugoslaviji ni zagotavljal niti enakopravnosti niti neodvisnosti od tujega kapitala, predvsem je pa hotel samo ohraniti in ne spremeniti mednarodne pogodbe, ki so izročile stotisoče naših rojakov Italiji in Avstriji; njegova pozitivna stran je bila edino v tem, da je nudil Slovincem v Jugoslaviji začasno sigurnost pred aspiracijami njihovih sosedov. To stanje pa označuje le kratko razdobje. Kriza kapitalizma je privedla najprej v Italiji in nato v Nemčiji do režimov, ki hočejo ohraniti kapitalistični red, obenem pa usmerjajo vse sile na imperialistično ekspanzijo. Nacionalizem se popolnoma loči od nekdanje povezanosti z liberalnimi in demokratičnimi idejami in metode narodnega zatiranja postanejo take, da začne groziti podjarmljenim narodom nevarnost razselitve ali celo fizičnega iztrebljenja. Pri tem je pa neenakost v realnih odnosih med velikimi industrijskimi in malimi agrarnimi državami še mnogo večja, kakor bi se dalo sklepati iz razmerja med številkami prebivalstva; neenaka produktivnost dela povzroča ogromne razlike v nacionalnem dohodku in s tem tudi tistem njegovem delu, ki ga more država angažirati za vojne namene, ogromne so razlike, ki nastanejo v produkcijah, katere so za vojno najbolj potrebne in zato so zelo neenaki tudi tehnični pogoji bojevanja, ki v moderni vojni največ odločajo. Ker so bile male agrarne države večinoma tudi notranje nekonsolidirane in med seboj nesložne, je razumljivo, da je nastala imperialistična teza o velikih gospodarskih in političnih prostorih, o imperijih, ki imajo edini pravico do obstanka. Razen tega se je pa že 1938 in kasneje pokazalo, da zapadne velesile deloma nočejo, a tudi ne morejo braniti malih srednje- in vzhodnoevropskih držav pred nevarnostmi, ki jim prete od Nemčije. Zato je moralo biti tudi vsakemu realnemu politiku jasno, da morejo ogroženi mali narodi, med njimi tudi Slovenci, pričakovati pomoči samo od Sovjetske Zveze (prim. moj članek »Zunanjepolitična orientacija Slovencev« v »Slovenskem Zborniku 1942«).

S tako orientacijo se pa nista strinjali obe tedaj še vodilni slovenski politični stranki, ker je pri obeh pač odločala buržoazija. V klerikalni stranki je dr. Krek gotovo mislil iskreno, ko je propagiral zadružništvo kot orožje v borbi proti kapitalizmu, čeprav je jasno, da je tako orožje nezadostno; a po njegovi smrti postane prav zadružništvo glavna osnova za razvoj klerikalnega kapitalizma. Iz

tega razloga in morda tudi pod vplivom direktiv od vodstva cerkve, kjer ima, kakor se zdi, Quadragesimo anno od 1931 za krščanski socializem iste posledice, kakor »enciklika« in Syllabus od 1864 za katoliški liberalizem, vidi klerikalna stranka že več let prej v Sovjetski Zvezi svojega glavnega zunanjepolitičnega nasprotnika. Jasnno je, da pri tem ne izhaja s stališča interesov slovenskega naroda. Ona nima niti volje niti moralne sile, da bi organizirala narodni odpor v tem kritičnem razdobju slovenske zgodovine. Vodila je v odnosu do imperialističnih sosedov najprej politiko oportunitizma, nato po njihovi okupaciji politiko kapitulantstva in končno, potem ko je bil organiziran narodni odpor od druge strani, politiko odkritega narodnega izdajstva v sodelovanju najprej z italijanskim in nato še z nemškimi okupatorjem. To razpoloženje slovenske buržoazije, vodilnih političnih strank, zlasti klerikalne, in cerkvenih krogov, je bilo seveda važna postavka v načrtih, ki so jih imeli naši imperialistični sosedje z našim ozemljem še pred izbruhom krize. Druga važna postavka je socialno in nacionalno nezadovoljstvo širokih ljudskih mas z režimom v predaprilski Jugoslaviji. Poznali pa so tudi tipično slovensko naziranje, da je bistvo narodnosti samo v jeziku in kulturi. Njihova taktika je bila seveda različna. Italijanski režim polaga važnost na sodelovanje s predstavniki prejšnjih režimov in s cerkvenimi krogi ter zatrjuje, da hoče ohraniti slovenski jezik in slovensko kulturo, računajoč s tem, da so Slovenci v Ljubljanski pokrajini pozabili primer Primorske in da ne poznajo nujnosti povezanosti med kulturo in politiko. Nemško mnenje o položaju na Slovenskem, ki sem ga našel v več knjigah, publiciranih nekaj let pred vojno, razlikuje med »deutsche Oberschicht«, t. j. nemškemu fevdalci in kapitalisti, »windische, deutschfreundliche Unterschicht«, t. j. maso slovenskega prebivalstva, in »slowenische Intelligenzschicht«, pripadnike inteligenčnih poklicev, ki so pravi predstavniki slovenskega nacionalizma. Zaradi te analize je bilo mogoče predvidevati, da bodo Nemci poskušali odstraniti tretjo plast, da morejo nato drugo plast pod vodstvom prve pridobiti za nemštvo. Njihova analiza je zelo netočna, je karikatura resničnosti, ki pa obstoji kakor vsaka karikatura v pretiravanju potez, ki jih nudi resničnost sama. V njej moremo videti poleg znane resnice, da so fevdalci in kapitalisti na Slovenskem deloma Nemci, tudi konstatacijo dejstva, da je ostal lepi razvoj slovenske kulture vse preveč zadeva tenkih socialnih plasti, da obstoji pri slovenskih intelektualcih velika zaverovanost v čisto kulturo, neodvisno od politike in družbe, in da so slovenski intelektualci zaradi svojega socialnega položaja politično lahko ranljivi; končno moremo videti v njej ugotovitev, da je ljudstvo razočarano zaradi razmer v Jugoslaviji, da se odvrča od svojih dotedanjih meščanskih političnih voditeljev in da je dostopno demagoško propagandi hitlerjevcev, kar je bilo ponekod res, zlasti po zlomu predaprilske Jugoslavije, ko so pesimisti že obupavali nad bodočnostjo slovenskega naroda. A kmalu se je položaj popolnoma izpremenil.

VI.

Že 1912 je postavil Stalin v polemiki z avstromarksizmom osnove svojega naziranja o nacionalnem vprašanju. Za nas najvažnejša točka je, da narodi nimajo pravice samo do kulturne avtonomije, ampak do popolne samoodločbe, torej do izgraditve svoje individualnosti tudi na gospodarskem in političnem polju, do svoje državnosti, pri čemer se morejo združiti z drugimi narodi v federacije, pridržati si pa pravico do odcepitve, ki se je morejo poslužiti, niso pa dolžni to storiti. Pravica do vsestranske izgraditve svoje individualnosti pripada vsem narodom, tudi tistim, ki so v svojem razvoju zaostali, pri čemer jim morajo drugi narodi pomagati. Narodno vprašanje ni vprašanje zase, ki bi ga bilo mogoče rešiti samostojno, ampak se smatra najprej za sestavni del splošnega vprašanja meščansko-demokratske revolucije, že na predvečer oktobrske revolucije pa za sestavni del proletarske revolucije. Proletarska revolucija more uspeli le, če se revolucionarna akcija ne omejuje na pridobivanje proletariata, ampak poskuša pridobiti zase predvsem srednje sloje in pri tem pripada ena najvažnejših vlog prav nacionalnemu vprašanju. Na tej osnovi se je nato v dobi revolucije radikalno prekinilo s tradicijo rusifikacije, revolucija se opira na nacionalne težnje neruskih narodov in ustanovile so se najprej samostojne nacionalne sovjetske republike, nato pa 1922 Sovjetska Zveza kot zveza enakopravnih nacionalnih republik, ki ohranijo pravico do odcepitve, ki se je pa faktično ni poslužila nobena od republik, kjer je socialna revolucija zmagala. S tem je socialistična revolucija rešila problem, ki so ga meščanske revolucije vehementno postavile na dnevni red, a ga niso rešile. Stalin je nato 1925 še posebej posegel v debato o nacionalnem vprašanju v Jugoslaviji in v polemiki s Simičem (Simo Markovičem) postavil tezo, da to vprašanje ni interno vprašanje meščanske družbe, ki bi ga bilo mogoče v njej rešiti na legalni način, ampak je povezano z vprašanjem socialne revolucije in v zvezi z mednarodnim položajem ter se ne sme bagatelizirati, čeprav tendence za odcepitvijo momentamo morda niso aktualne.

Na osnovi teh idej je nastal nacionalni program Komunistične Partije Jugoslavije in Slovenije. On priznava slovenskemu narodu ne samo kulturne pravice, ampak popolno pravico do samoodločbe in to brez ozira na meje, s katerimi so slovensko ozemlje razkosale mirovne pogodbe po prvi svetovni vojni. Konsekventno priznavana individualnost in pravica do samoodločbe vsem narodom Jugoslavije, zastopana od politične organizacije, ki se razširi med vsemi temi narodi, ustvari dejansko že tudi bazo za novo ureditev odnosov med narodi Jugoslavije v smislu načel federacije in enakopravnosti, ki so jo v meščanskem svetu zastopali le posamezni teoretiki, a zanjo v meščanski družbi ni bilo nikakih možnosti za uresničenje. Paralelno z zaostritvijo nove evropske krize je rastlo tudi med Slovenci zaupanje, da jim bo Sovjetska Zveza rešila nacionalni obstanek.

Takoj po zlomu stare Jugoslavije so se še v aprilu 1941 na iniciativo Komunistične Partije vse skupine, ki so hotele postaviti nacionalno borbo slovenskega naroda na novo osnovo, združile v Osvobodilno Fronto. V borbi, ki so jo izzvale strahotne izkušnje z okupatorji in ki je imela značaj partizanske vojne, ki je bila pri danem razmerju sil edino mogoča in uspešna, delež posameznih narodov Jugoslavije na žrtvah in zaslugah ni bil več tako neenak kakor v prejšnji vojni, in njihov medsebojni odnos se je postavil na nove osnove. Prvič v slovenski zgodovini je bil uspešen poskus, da se poveže nacionalno gibanje s socialnim, in zgodovina drugih narodov dokazuje, kakšne posledice za bodočnost more to imeti. V slovenskem narodu se je prebudil duh kmetjskih puntov in Slovenci so dokazali, da niso več hlapčevski narod in da se znajo boriti za svojo svobodo ne samo z orožjem kulture in s političnimi sredstvi, ki jim jih je dajala na razpolago doba parlamentarizma, pokazali so, da znajo potrditi slovenstvo tudi s krvjo. Razvoj dogodkov je pa radikalno demantiral nemško tezo, da je slovenska narodna zavest samo stvar inteligence in da so mase slovenskega naroda do nje indiferentne.

Ko je Ivan Cankar pisal svojo »Belo krizantemo«, je imel pred očmi odnos umetnosti do naroda in hotel je povedati, da umetnost ne sme biti bledolično bitje, ki živi svoje esoterično življenje, ampak mora biti zakoreninjena v polnem življenju naroda. A njegove besede morejo veljati tudi za pravičen odnos med življenjem naroda in med njegovo narodno zavestjo.

»Prijetelj, globlje poglej! Ali ne vidiš, od kod te nove sile? Življenje se drami v nižavah, ki so spale. Oči se odpirajo, iščejo luči, roke se iztegajo, iščejo ciljev. Kaj zato, če prihaja pomlad v viharju in povodnji! Iz te črne naplavine bo vzknila bujna rast. Njih misel je bila prava: ne bele krizanteme na ogoljen frak — rdeč nagelj na kamizolo! Ne boj se, narod se ne da oslepariti, ne da si zavezati oči! Naj ga vodijo po stranpotih, po močvirju, po temi — sam bo našel pot do sonca! Plevel so sejali, vzrasla pa bo pšenica.«

Народность и политика у Словенцев

Краткое содержание.

В этой статье, написанной в 1944 году, в бытность автора партизаном, он делает попытку анализа понимания народности в словенской политике, начиная с революции 1848 года.

В феодальном периоде словенская территория была раздроблена на несколько частей, ставших позднее провинциями австрийского государства. Словенцы представляли почти исключительно крестьянское население, тогда как остальные общественные классы были немецкими. Поэтому немецкий

язык был и главным языком письменных источников и литературы на словенской территории. Реформаторы 16 столетия, бывшие зачинателями словенского литературного языка, писали по-словенски, когда они обращались к широким народным массам, но не создали ни более высокой литературы на словенском языке, ни политической национальной программы. Только словенское национальное пробуждение во второй половине 18 и в первой половине 19 столетия создало более высокую словенскую литературу и науку о словенском языке и истории. Хотя движение словенского национального пробуждения было несомненно связано с общественным развитием этого времени, все же оно имело преимущественно культурный, а не политический характер. Самые видные представители пробуждения выходят из рядов буржуазии и светской интеллигенции, а численно среди деятелей этого периода более всего представлены лица духовного звания. Деятели пробуждения не были согласны между собой ни в философских, ни в политических взглядах. Для большинства из них национальное возрождение представляло только культурную, а не политическую программу. Политические взгляды о национальном вопросе выкристаллизовались только со времени революции 1848 года.

Главным идеологом консерваторов был епископ Антон Мартин Сломшек (1800—1862), много сделавший для развития словенской популярной литературы в консервативном духе. В 1848 году Сломшек выступает как противник религиозной политики революции, как противник освобождения крестьян и сторонник легитимизма. Власть, по его мнению, божественного происхождения, а в конкретной политической обстановке это значит, что она находится в руках австрийского императора и других легитимных государей. Поэтому Сломшек признает национальный принцип только в сфере работы по охране и развитию народного языка, веры и народных обычаев. У него, как и у консерваторов немецкой романтики или у русских славянофилов, это обозначает заботу о сохранении всего консервативного вопреки тенденциям нового времени. Он выступает против «языческого национализма», под которым понимает не только национальный шовинизм, но и начало самоопределения народов, независимое от прав легитимных государей, начало, проявлявшееся в движении за объединение Италии и Германии, у венгров, а также уже и у славянских народов. На основании этих идей Сломшека развивалась национальная политика словенского консерватизма. Последний хотя и боролся за права словенского языка, но в виду своего легитимизма противился всякой более радикальной национальной программе. Те же идеи, как и Сломшек, защищает и главный идеолог словенского клерикализма Антон Махнич (1850—1920); но эти идеи приобретают у него еще более реакционный характер; так, Махнич выступает в пользу обновления папской

державы. В австрийской политике словенские консерваторы связываются в 19 столетии с австрийским феодально-клерикальным лагерем, который, в противоположность централистическому немецкому либерализму, борется за большую автономию исторических областей. Такая политика могла принести лишь незначительные успехи, но не могла ни обеспечить равноправности, ни решить словенского национального вопроса. В начале 20 столетия словенский клерикализм становится на точку зрения триализма, т. е. преобразования дуалистической монархии в триалистическую, с третьей югославской единицей. Но и это политически неосуществимое решение имело своей целью помешать вне-австрийскому решению югославского вопроса. Таким образом, словенский клерикализм до последних месяцев существования Австро-Венгрии упорно остается на австрийской позиции. Во всем этом, разумеется, не было ничего типически словенского; и у других народов легитимизм консервативных общественных классов был главной опорой существования монархии.

Развитию словенского либерализма препятствовало несколько моментов. По экономическим причинам буржуазия в словенских землях развивалась медленнее, чем в соседних землях. В начале буржуазия была немецкой или онемеченной, и только постепенно формировалась словенская буржуазия. Уже в 1848 году немецкая буржуазия не проявила никакого понимания национальных прав словенцев, а позднее немецкая и итальянская буржуазия были главными представителями национального шовинизма у этих народов. Поэтому было невозможно и сотрудничество с ними словенской буржуазии. Однако, в 1848 году именно в кругах малочисленных словенских либералов возникла программа Объединенной Словении. До и после революции 1848 года словенские свободомыслящие (например, поэты Прешерен и Енко) делали весьма революционные заявления. А через двадцать лет либеральные «младословенцы» на основе начала самоопределения формулировали программу Объединенной Словении и югославскую программу. Консерваторы присоединялись к ним всегда только позднее и лишь на короткое время. Но словенские либералы в 1848 году не сумели привлечь к себе крестьян с помощью радикальной программы их освобождения. Через двадцать лет словенский крестьянин вновь подпал под влияние духовенства. Это принуждало словенскую либеральную партию к компромиссам с клерикализмом, что только ослабило ее силу. До последних лет Австро-Венгрии словенских либерализм не умел вести собственной национальной политики, которая существенно отличалась бы от клерикальной.

И социал-демократия не сумела выполнить исторической миссии, которую она могла бы принять на себя в отношении

словенского народа. В своей деятельности она ограничивалась почти исключительно еще мало развитым рабочим классом, а в национальном вопросе находилась под влиянием взглядов др. Реннера. Национальный вопрос, по Реннеру, это внутренний вопрос буржуазного общества, который можно разрешить с помощью культурной автономии, сохраняя при этом единство австрийского государства. Тем не менее, именно в среде самой словенской социал-демократии возникла оппозиция против этих взглядов, из которой вышли наиболее зрелые взгляды на решение национального вопроса в Словении до 1918 года. Виднейший словенский писатель Иван Цанкар уже в 1913 году публично защищал идею югославской федеративной республики.

Преобладающее влияние духовенства на крестьянское большинство словенского народа, непоследовательность и космополитизм либералов и социалистов были причиной того, что национальная борьба словенцев в Австро-Венгрии была строго-легальной борьбой за мелкие вопросы и оставалась в австрийских рамках. В 1914 году только небольшие группы стояли на противоавстрийской точке зрения. Революционное настроение словенских народных масс вынудило словенские политические партии занять противоавстрийскую позицию. — После крушения Австро-Венгрии эти партии в новом югославском государстве старались защищать угрожаемые основы капиталистического общественного строя, но не могли воспрепятствовать дальнейшему углублению кризиса капиталистической системы.

В 1918 году национальный вопрос у словенцев получил двойной аспект: характер международного вопроса в связи с разделением словенской территории между Югославией, Италией и Австрией на основании мирных договоров, и характер внутренне-политического вопроса в самой Югославии в связи с неразрешенной национальной проблемой в этом государстве.

В словенской истории, начиная с 16 столетия, существует непрерывная традиция самостоятельного словенского литературного языка, а с 1848 года — программа сплочения словенской территории в Объединенную Словению. Равным образом, у словенцев все это время было живо сознание солидарности с другими южными славянами и со славянами вообще. В критические моменты словенской истории периодически появляются тенденции пожертвовать словенским литературным языком в пользу какого-либо уже существующего или искусственного югославского или общеславянского языка. Споры по поводу этих тенденций, не имевшие характера споров между общественными классами или политическими воззрениями (например, между легитимизмом и началом самоопределения народов), неизменно заканчивались признанием само-

стоятельного словенского языка и особой национальной индивидуальности словенцев. Гегемония велико-сербской буржуазии, под прикрытием идеи о едином югославском народе в Югославии после 1918 года, и борьба против этой гегемонии создали в этом отношении новую ситуацию. Обе официальные словенские политические партии, клерикальная и либеральная, вели оппортунистическую политику. Они связывали себя с политикой велико-сербской буржуазии, когда они добивались в благоприятных условиях власти в Словении, и противились ей, когда они были не у власти. Группа принципиальной оппозиции в буржуазном лагере, т. е. интеллигенты, ограничивавшиеся преимущественно борьбой на культурном поприще, и некоторые менее значительные политические группировки не сумели организовать сильного сопротивления против власти велико-сербской буржуазии и превратили его в крупное политическое движение. В области внешней политики, даже после 1938 года, когда словенцы вне границ Югославии были уже под властью двух фашистских государств и когда было ясно, что, опираясь на западные государства, нельзя защитить словенцев и Югославию, обе официальные партии противились политике искания опоры в Советском Союзе, ибо в обеих партиях решающими были классовые интересы буржуазии.

Сталин уже в 1912 году, в полемике с австро-марксизмом, подчеркивал, что все народы имеют право на самоопределение, а не только на культурную автономию; предусматривал возможность объединения народов в федерации; обращал внимание на то, что национальный вопрос это не вопрос, который можно было бы решить самостоятельно, и признавал его составной частью общего вопроса буржуазно-демократической, а позднее и пролетарской революции. Сталин указывал на национальный вопрос как на связь, могущую связать пролетариат с другими классами. На основании идей, которые Сталин в 1925 году еще более конкретизировал в полемике о национальном вопросе в Югославии, возникла программа Коммунистической партии Югославии. По ее почину в 1941 году был образован Освободительный Фронт словенского народа. Своими принципами вооруженной борьбы против оккупантов за объединение всего словенского народа независимо от государственных границ, созданных мирными договорами после первой мировой войны, лозунгом создания новой Югославии как федерации равноправных народов и тем, что он связывал национальный вопрос с социальным вопросом, Освободительный фронт преобразовал словенский национальный характер и создал основу для решения словенского национального вопроса.

La nationalité et la politique chez les Slovènes (Résumé)

Dans cette étude qu'il a écrite en 1944 alors qu'il était partisan, l'auteur essaie d'analyser les conceptions de la nationalité dans la politique slovène à partir de la révolution de 1848.

A l'époque féodale le territoire slovène était morcelé en plusieurs parties qui devinrent plus tard des provinces de l'Etat autrichien. Les Slovènes constituaient presque exclusivement la population paysanne, tandis que les autres classes sociales étaient allemandes; c'est pour cette raison que la langue allemande était aussi la principale langue des sources écrites et de la littérature sur le territoire slovène. Les réformateurs du XVIème siècle qui ont créé la langue littéraire slovène écrivaient en cette langue quand ils s'adressaient aux larges masses populaires; cependant ils ne créèrent pas de haute littérature en langue slovène et moins encore de programme politique national. Ce n'est que la renaissance nationale slovène de la seconde moitié du XVIIIème siècle et de la première moitié du XIXème siècle qui créa la haute littérature slovène et la science de la langue et de l'histoire slovène. Le mouvement de renaissance nationale slovène est sans nul doute lié à l'évolution sociale de cette époque; mais il a surtout un caractère culturel et non pas politique. Les représentants les plus importants de cette renaissance sortent des rangs de la bourgeoisie et des classes instruites laïques, mais, par le nombre, le clergé y est le mieux représenté. Ces hommes ne sont d'accord ni dans leurs vues philosophiques ni dans leurs opinions politiques et, pour la plupart d'entre eux, la renaissance nationale ne représente qu'un programme culturel et non pas politique. Ce n'est qu'à partir de la révolution de 1848 que se sont cristallisées les vues politiques sur la question nationale.

Le principal idéologue des conservateurs était l'évêque Anton Martin Slomšek (1800—1862) qui a surtout travaillé au développement de la littérature populaire dans un esprit conservatif. En 1848, Slomšek se montra hostile à la politique religieuse de la révolution et à l'affranchissement des paysans. Il est légitimiste. D'après lui, tout pouvoir est d'origine divine, ce qui, dans la situation politique concrète d'alors, signifie que ce pouvoir est entre les mains de l'empereur d'Autriche et des autres souverains légitimes. C'est pourquoi Slomšek ne reconnaît le principe national que comme devant servir à la conservation et au développement de la langue nationale, de la religion et des coutumes nationales; chez lui comme chez les romantiques conservateurs allemands ou les slavophiles russes, cela s'identifie au souci de sauvegarder tout ce qui a un caractère conservatif contre les tendances de l'époque moderne. Il est hostile au «nationalisme païen»; chez lui cette épithète ne désigne pas seulement le chauvinisme national mais encore le principe du droit des peuples à disposer d'eux-mêmes sans tenir compte des droits des princes légitimes, principe qui avait fait son apparition dans le

mouvement pour l'unité de l'Italie et de l'Allemagne, chez les Hongrois et même chez les peuples slaves. C'est sur la base de ces idées de Slomšek que s'est développée la politique nationale du conservatisme slovène qui, s'il lutte pour les droits de la langue slovène, s'oppose cependant, parce qu'il est légitimiste, à tout programme national plus radical. Le principal idéologue du cléricalisme slovène, Anton Mahnič (1850—1920), partage les vues de Slomšek avec la seule différence qu'elles prennent avec lui un caractère encore plus réactionnaire: Mahnič ne parle-t-il pas en effet d'une restauration de l'État pontifical? Dans la politique autrichienne au XIXème siècle, les conservateurs slovènes se rattachent au camp féodal-clérical autrichien qui, adversaire du libéralisme centraliste allemand, lutte pour une plus grande autonomie des provinces historiques. Une pareille politique ne pouvait conduire qu'à des résultats de médiocre importance mais elle ne pouvait ni assurer l'égalité en droits ni résoudre la question nationale slovène. Au début du XXème siècle le cléricalisme slovène prend position pour le trialisme, c'est-à-dire pour la transformation de la monarchie dualiste en monarchie trialiste avec une troisième unité, l'unité yougoslave. Cette idée, irréalisable du point de vue politique, avait elle aussi pour but d'empêcher toute solution de la question yougoslave en dehors du cadre de l'Autriche. Et c'est ainsi que le cléricalisme slovène resta fidèle au point de vue autrichien jusqu'aux derniers mois de l'existence de l'Autriche-Hongrie. Tout cela n'est évidemment pas particulier aux Slovènes car, chez les autres peuples de l'Autriche-Hongrie également, le légitimisme des classes sociales conservatrices était le principal soutien de la monarchie.

Plusieurs facteurs entravèrent le développement du libéralisme slovène. Pour des raisons économiques la bourgeoisie se développa plus lentement dans les pays slovènes que dans les pays voisins. Au début, la bourgeoisie était allemande ou germanisée et ce n'est que petit à petit que se forma une bourgeoisie slovène. Même en 1848 la bourgeoisie allemande ne montra aucune compréhension pour les droits nationaux des Slovènes; plus tard la bourgeoisie italienne et la bourgeoisie allemande furent chez ces peuples le principal représentant du chauvinisme national et par conséquent il ne fut pas possible à la bourgeoisie slovène de collaborer avec elles. — Cependant en 1848 ce fut justement dans le groupe peu nombreux des libéraux slovènes que naquit le programme de la Slovanie Unie; avant et après la révolution, les libre-penseurs slovènes firent des déclarations fort révolutionnaires (p. ex. les poètes Prešeren et Jenko); vingt ans plus tard ce furent les » Jeunes Slovènes« libéraux qui, sur la base du principe du droit des peuples à disposer d'eux-mêmes, posèrent le programme de la Slovanie Unie et le programme yougoslave; chaque fois, les conservateurs ne se joignirent à eux qu'après coup et pour peu de temps. Mais en 1848 les libéraux slovènes ne surent pas gagner le paysan slovène sur la base d'un programme radical de l'affranchissement des paysans; vingt ans

plus tard, le paysan slovène retomba sous l'influence du clergé, ce qui poussa le parti libéral slovène à des compromis avec le cléricisme, compromis qui ne firent que l'affaiblir. Jusqu'aux dernières années de l'existence de l'Autriche-Hongrie, le libéralisme slovène ne sut pas mener une politique nationale particulière qui se différenciât essentiellement de celle du cléricisme.

La social-démocratie, elle aussi, fut incapable de remplir la mission historique qui aurait pu être la sienne auprès du peuple slovène; elle borna son activité à la classe ouvrière, peu nombreuse encore, et, au point de vue national, elle resta sous l'influence des idées du dr. Renner qui considérait la question nationale comme une question interne de la société bourgeoise, question qu'il faut résoudre par l'autonomie culturelle tout en conservant l'unité de l'Etat autrichien. Cependant c'est justement dans les rangs de la social-démocratie slovène que s'éleva une opposition à ces vues, opposition d'où sont venues les propositions les plus mûres pour la solution de la question nationale chez les Slovènes avant 1918. Dès 1915, le plus grand écrivain slovène, Ivan Cankar, se prononçait publiquement pour l'idée d'une république yougoslave fédérative.

L'influence prédominante du clergé sur la majorité paysanne du peuple slovène, la faiblesse, l'inconséquence ou le cosmopolitisme des libéraux et des socialistes firent que la lutte nationale des Slovènes en Autriche-Hongrie eut le caractère d'une lutte rigoureusement légale pour des questions de moindre importance et qu'elle resta dans le cadre autrichien. En 1914, seuls de petits groupes se placèrent à un point de vue anti-autrichien. L'état d'esprit révolutionnaire des masses populaires slovènes obligea les partis politiques slovènes d'adopter une attitude anti-autrichienne dans la dernière phase de la guerre. Après la débâcle de l'Autriche-Hongrie, ces partis s'efforcèrent de défendre les bases menacées de l'ordre social capitaliste; ils réussirent à endiguer la première vague révolutionnaire, mais ils ne purent empêcher que la crise du système capitaliste continuât à suivre son cours.

Après 1918 la question nationale chez les Slovènes présente un double aspect: c'est une question internationale par le fait du partage du territoire slovène entre la Yougoslavie, l'Italie et l'Autriche d'après les traités de paix et c'est une question de politique intérieure en Yougoslavie même, par le fait que la question nationale n'y est pas résolue. Dans l'histoire des Slovènes il existe depuis le XVIème siècle une tradition ininterrompue d'une langue littéraire slovène propre et, depuis 1848, il existe le programme politique de l'union de tous les territoires slovènes en une Slovénie Unie. De même, la conscience de la solidarité des Slovènes avec les autres Slaves du Sud et les Slaves en général a toujours été très vive. Aux époques critiques de l'histoire slovène apparaissent périodiquement des tendances à sacrifier la langue littéraire slovène au profit de quelque langue yougoslave ou panslave existant déjà ou artificielle. Les conflits provoqués par ces tendances ne présen-

tent pas le caractère de conflits entre des classes sociales ou des opinions politiques (p. ex. entre le légitimisme et le droit des peuples à disposer d'eux-mêmes). Ils se sont toujours terminés par l'affirmation d'une langue littéraire slovène propre et de l'individualité nationale des Slovènes. Après 1918, l'hégémonie de la bourgeoisie pan-serbe sous le masque de l'idée d'un peuple yougoslave unique et la lutte contre cette hégémonie ont créé à cet égard une nouvelle situation. Les deux partis slovènes officiels, le parti clérical et le parti libéral, ont pratiqué une politique d'opportunisme, soutenant la politique de la bourgeoisie pan-serbe lorsque, dans des conditions favorables, ils arrivaient au pouvoir en Slovénie, et lui faisant opposition quand ils étaient exclus du pouvoir. Les groupes constituant l'opposition de principe, c'est-à-dire les intellectuels, qui se bornaient trop à une lutte dans le domaine culturel, et quelques groupes politiques de moindre importance, ne surent pas organiser un mouvement politique de grande envergure. En politique extérieure, même après 1938, alors que en dehors des frontières de la Yougoslavie, les Slovènes se trouvaient déjà sous le joug de deux États fascistes et qu'il était clair que l'appui des États occidentaux ne peut protéger ni les Slovènes ni la Yougoslavie, les deux partis officiels continuèrent à s'opposer à une politique de rapprochement avec l'URSS, car, dans l'un comme dans l'autre, c'étaient les intérêts de classe de la bourgeoisie qui faisaient loi. En 1941, après la capitulation de l'ancienne Yougoslavie, les représentants des deux partis se décidèrent à collaborer d'abord avec l'occupant italien et, à partir de 1943, avec l'occupant allemand.

Déjà en 1912, dans sa polémique avec l'austromarxisme, Staline avait insisté sur le fait que les peuples ont le droit de disposer d'eux-mêmes et non pas seulement le droit à une autonomie culturelle; il prévoyait la possibilité d'une union des peuples en fédérations; il faisait remarquer que la question nationale n'est pas une question à part qu'on peut résoudre séparément, mais qu'elle représente une partie intégrante de la question générale de la révolution démocratique bourgeoise et plus tard de la révolution prolétarienne; il montrait la question nationale comme un lien pouvant servir de trait-d'union entre le prolétariat et les autres classes. Sur la base de ces idées que Staline concrétisait dès 1925 dans une polémique sur la question nationale en Yougoslavie, s'est formé le programme national du Parti Communiste de Yougoslavie. C'est sur l'initiative de ce dernier que s'est formé en 1941 le Front de la Libération du peuple slovène qui, par ses principes de lutte armée contre l'occupant, d'union de tous les Slovènes sans égard aux frontières politiques établies par les traités de paix consécutifs à la première guerre mondiale, de création d'une nouvelle Yougoslavie, fédération de peuples égaux en droits, et surtout par la manière dont il a uni la question nationale et la question sociale, a transformé le caractère national slovène et posé les bases pour la solution de la question nationale slovène.